

Державний заклад
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Кафедра української мови

УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВЕСНИК І СУЧАСНА НАУКОВО-ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА

Збірник матеріалів круглого столу

**18 квітня 2023 року
Лубни – Миргород – Полтава**

Обговорення актуальних проблем
реформування мовно-літературної освітньої галузі
серед науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти,
педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти,
здобувачів вищої освіти

Лубни – Миргород – Полтава

2023

УДК 811.161.2:001.8

Український словесник і сучасна науково-освітня парадигма : збірник матеріалів круглого столу (18 квітня 2023 року, Лубни – Миргород – Полтава) / за заг. ред. проф. А. В. Нікітіної. Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. 109 с.

Рецензенти:

Починкова М. М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філологічних дисциплін Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Лапко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Збірник матеріалів круглого столу містить науково-методичні розвідки, присвячені визначенню й обговоренню актуальних проблем сучасної науково-освітньої парадигми та ролі й місця в ній українського словесника – ученого, викладача, учителя, зокрема апробацію результатів досліджень з питань формування професійних компетентностей словесника, досвід роботи зі здобувачами загальної середньої та вищої освіти.

Статті і тези надруковані в авторській редакції. За зміст матеріалів і правильність цитування, професійно-змістову й методичну коректність відповідальні автори. Редакційна колегія може не поділяти думки авторів.

УДК 811.161.2:001.8

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
(протокол № 11 від 26.05.2023 року)*

© Колектив авторів, 2023

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023

ЗМІСТ

	ПЕРЕДМОВА	5
1.	Барилова Галина ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В МОВНІЙ ОСВІТІ СЛОВЕСНИКА	8
2.	Бедрик Людмила ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ ЧЛЕНКИНИ ЛУБЕНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ДОНЧЕНКА НІНИ ШЕРСТЮК ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ (З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ)	13
3.	Безгодова Надія УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ	18
4.	Ганага Наталія УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ НАЦІЄТВОРЕННЯ, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ Й ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	23
5.	Глуховцева Катерина МОВНА (МОВЛЕННЄВА) ОСОБИСТІТЬ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ АФОРИСТИЦІ ПЕРЕДОВИХ КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ	29
6.	Карлова Надія АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ	40

7.	Кіріяк Леніна НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КНИГОЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ЧИТАЧА (З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ)	45
8.	Клєщова Оксана ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	49
9.	Кравченко Маргарита СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВЕСНИКА В УНІВЕРСИТЕТІ	59
10.	Лапко Олена КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ ЯК СКЛАДНИК ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ- СЛОВЕСНИКІВ	65
11.	Любич-Роман Оксана ФОРМУВАННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ	71
12.	Мастаєва Оксана УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ НАЦІЄТВОРЕННЯ, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ Й ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	75
13.	Нікітіна Алла ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВЕСНИКА	81
14.	Помазан Дмитро СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ МЕТАФОР ТА ЕПІТЕТІВ У СУЧАСНИХ ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ	101

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги-освітяни!

Вітаємо вас на сторінках збірника матеріалів круглого столу «Український словесник і сучасна науково-освітня парадигма». До збірника ввійшли публікації вчителів української мови і літератури закладів загальної середньої освіти Лубенської міської ради Полтавської області та викладачів і здобувачів вищої освіти факультету української філології та журналістики Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Спільна зустріч українських словесників – учених, викладачів, учителів, здобувачів вищої освіти – була зумовлена потребою визначення й обговорення актуальних проблем мовно-літературної освітньої галузі, узгодження шляхів співпраці й окреслення кола актуальних питань у структурі сучасної науково-освітньої парадигми.

Переосмислення науково-освітньої парадигми, її засадничих ідей, підходів та принципів у формуванні особистості, здатної до самореалізації в суспільстві зумовлено швидкоплинним збільшенням інформації в різних сферах людської діяльності. Оскільки традиційна науково-освітня парадигма (науково-технократична, або раціональна) побудована на класичних принципах засвоєння інформації й розподілу ролей учасників освітнього процесу, то вона не може забезпечити формування самореалізованої, компетентної особистості, що є продуктом власної діяльності.

Концептуальні засади нової науково-освітньої парадигми, яка спирається на основи синергетики (науки про самоорганізацію), передбачають упровадження таких провідних підходів до навчання, як особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентнісний, дотримання вимог дитиноцентрованого / студентоцентрованого навчання.

Синергетична парадигма зумовлює залучення здобувачів освіти до активної пошукової діяльності з використанням сучасних інформаційних технологій, співпраці учасників педагогічного дискурсу; важливість не тільки

результатів навчання, але й процесу досягнення цих результатів; рівність для всіх на основі довіри до пізнавальних і творчих можливостей.

Учитель / викладач виконує роль лідера, який допомагає здобувачам освіти зорієнтуватися у виборі способів навчання, надає інструментарій для формування компетентностей, супроводжує у виробленні індивідуальної освітньої траєкторії, для якої характерна гнучкість, нелінійність, можливість повернення до навчальних ситуацій з метою вдосконалення програмних компетентностей, використання можливостей неформальної освіти, готовність до навчання впродовж життя. Сучасний освітній процес виходить за межі закладу освіти, об'єднує всіх зацікавлених осіб – внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів.

Учасники круглого столу під час його проведення мали змогу представити зацікавленій аудиторії свої науково-методичні розвідки, результати роботи з учнями й студентами відповідно до принципів дитиноцентризму / студентоцентризму, пропозиції щодо вдосконалення змісту підручників з української мови, застосування методів і прийомів роботи з текстовим дидактичним матеріалом.

У представленому вашій увазі збірнику вміщені публікації із заявлених учасниками круглого столу тем, що відображають взаємопов'язані та взаємозумовлені аспекти сучасної науково-освітньої парадигми, зокрема в галузі мовно-літературної освіти.

У процесі обговорення актуальних проблем, зумовлених реформуванням мовно-літературної освітньої галузі та визначення ролі й місця в ній українського словесника відповідно до сучасної науково-освітньої парадигми, освітяни презентували результати власних досліджень, узагальнили теоретичні розробки й практичний досвід колег – учених, викладачів, учителів, здобувачів вищої освіти, визначили шляхи вдосконалення професійних компетентностей словесника.

Широка проблематика круглого столу зумовлена його темою, завданням актуалізувати головні напрями діяльності українського словесника в сучасному

освітньому середовищі, зокрема виклики й проблеми сучасної мовно-літературної освіти в Україні; моделі наукової й освітньої комунікації в період реформування закладів освіти; мовна особистість науковця, викладача, учителя, здобувача освіти (учня, студента); українська мова як засіб націєтворення; формування культурної й громадянської ідентичності здобувачів освіти; текст і дискурс у лінгвістиці й лінгводидактиці, дотримання принципу текстоцентризму в освітньому процесі; сучасні лінгвістичні студії в університетській освіті; інтеграція науки й освіти, академічна доброчесність у професійній підготовці вчителя-словесника; студентоцентроване навчання українського словесника в університеті; рефлексійний принцип організації самостійної роботи й формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти; університетська наука – новій українській школі; шляхи співпраці внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів у фаховій підготовці вчителя-словесника.

Проведений захід відкриває перспективу нових зустрічей, конкретизації й детального обговорення визначених проблем, оскільки перед українськими словесниками постають серйозні завдання вдосконалення професійної майстерності, узгодження роботи між закладами загальної середньої та вищої освіти щодо підготовки майбутніх учителів-словесників та підвищення кваліфікації вчителів і викладачів закладів освіти.

Широка проблематика круглого столу започатковує подальші дослідження окремих питань розвитку української мовно-літературної освіти. Співпраця вчених, викладачів, учителів, здобувачів освіти може бути реалізована в проведенні інших за формою науково-практичних заходів з метою вдосконалення освітньої діяльності, філологічних наукових пошуків дослідників відповідно до викликів сьогодення.

З повагою
оргкомітет круглого столу
«Український словесник і сучасна науково-освітня парадигма»

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В МОВНІЙ ОСВІТІ СЛОВЕСНИКА

Барилова Галина Кіндратівна,

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української мови,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава

gbarilova2017@gmail.com

***Ключові слова:** дистанційне навчання, дистанційний курс, інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійні засоби, методична компетентність.*

В останні роки особливого значення набуває модернізація системи освіти в Україні. Розвиток інформаційних технологій, концепція дистанційної освіти, що побудована на телекомунікаційних засадах інтернету, є найважливішим чинником розвитку освіти в країні. Сьогодні для підготовки здобувачів освіти використовують такі дві організаційні форми навчання, як: 1) очну, коли викладач прямо взаємодіє в аудиторії з учасниками лекції, практикуму, семінару, допомагає здобувачам освіти опанувати необхідні знання, відповідає на запитання; 2) дистанційну – відкриту систему навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і здобувачем освіти за допомогою сучасних мережевих технологій і мультимедіа; така форма навчання дає свободу вибору місця, часу й темпу навчання.

Одним із видів інновацій в організації професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 014.01 «Середня освіта (Українська мова і література)» є застосування методів, прийомів і технологій дистанційної форми навчання, яке за своєю суттю побудоване на особистісно-орієнтованому підході до навчання.

Дистанційне навчання – це сукупність технологій, що забезпечують доставку здобувачам освіти основного обсягу навчального матеріалу, інтерактивна взаємодія здобувачів освіти й викладачів у процесі навчання, надання здобувачам можливості самостійної роботи з навчальними матеріалами. Засобами, що забезпечують у дистанційному навчанні використання усіх форм взаємодії, є сучасні інформаційні телекомунікаційні технології, які дають здобувачам освіти змогу самостійно долучатися до найрізноманітніших інформаційних джерел. Найбільш поширеними засобами організації дистанційного навчання на сьогодні є засоби, що базуються на інтернет-технологіях – електронна пошта, відеоконференції, чати, форуми, вебсайти, онлайн-бібліотеки, файли розсилок та ін. Усі ці засоби часто комбінуються з традиційними друкованими матеріалами.

Головна особливість дистанційного навчання – самоосвіта, що передбачає самомотивацію здобувача вищої освіти щодо власного навчання, а також високий рівень самоорганізації. Освіта за дистанційною формою є ідеальним рішенням для тих, хто віддає перевагу сучасним інформаційним технологіям у навчанні, цінує свій час та заощаджує кошти.

Дистанційне навчання є однією з провідних світових тенденцій у сучасній освіті. Ця технологія реалізує принцип безперервної освіти й здатна задовольнити постійно зростаючий попит на знання в інформаційному суспільстві [1].

У Положенні про дистанційне навчання (наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466) зазначено, що «під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [9].

Дистанційне навчання – це сукупність насамперед таких засобів:

- засоби надання навчального матеріалу здобувачеві освіти;
- засоби контролю успішності здобувача освіти;
- засоби консультації здобувача освіти викладачем;
- засоби інтерактивної співпраці викладача й здобувача освіти;
- можливість швидкого доповнення курсу новою інформацією, коригування помилок.

Суб'єкти в організації дистанційного навчання

Суб'єкт	Функції, які виконує
Здобувач освіти	Той, хто навчається
Тьютор	Той, хто навчає
Організатор	Той, хто планує освітню діяльність, розробляє програми навчання, займається розподіленням здобувачів за групами й навчальним навантаженням на тьюторів, вирішує різні організаційні питання
Адміністратор	Той, хто забезпечує стабільне функціонування системи, вирішує технічні питання, слідкує за статистикою роботи системи

Важливим елементом дистанційного навчання є дистанційний курс (ДК). Ще до початку навчання тьютори розробляють ДК за своїми освітніми програмами. У процесі навчання курси можуть змінюватися й доповнюватися. Кожний викладач має змогу сам вирішувати, як буде виглядати ДК і які мультимедійні елементи в ньому будуть застосовуватися. Міра і спосіб використання комп'ютерних технологій при підготовці ДК значно впливає на ефективність його засвоєння [2; 3].

Майбутній учитель української мови і літератури методично реалізується у двох видах діяльності: предметно-методичній і науково-методичній, які виявляються під час навчання української мови в класі, з одного боку, і науково-педагогічній дослідницькій творчості (особливо в школах (класах) з поглибленим вивченням та профільній школі – з іншого). Здійснюючи творчу діяльність в умовах профільної школи, учитель здебільшого використовує

специфічні методи й прийоми навчання та отримує спеціальний «продукт» діяльності – мовну особистість учнів. Предметно-методичну діяльність визначають на підставі пріоритетності української мови як навчального предмета у школах усіх типів. Відповідно до закономірностей навчання, на основі яких функціонує навчальний процес, методика навчання української мови визначає зміст, форми організації, технологію проведення уроків, застосування ефективних методів, прийомів, засобів навчання, забезпечує реалізацію принципів навчання. Тому предметно-методичну діяльність майбутнього вчителя української мови і літератури розглядають, по-перше, як послідовну, систематичну роботу в аспекті навчання учнів української мови на всіх щаблях мовної освіти; по-друге, як шкільний предмет, за допомогою якого учні опановують шкільні предмети навчального плану.

Отже, розвиток методичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури ефективніше в спеціально створеній системі роботи, яка враховує особливості організації освітнього процесу в умовах сучасного закладу вищої освіти, запити й потреби суспільства, когнітивний потенціал здобувачів освіти. Перспективним напрямом дослідження вважають розроблення методики формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури засобами дистанційного та internet-навчання [6].

На думку І. Кухарчук та Р. Кухарчук, одним з найважливіших стратегічних напрямів реформування системи вищої освіти є впровадження в мовну підготовку майбутнього вчителя-словесника інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечить, з одного боку, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, а з іншого, – готовність здобувачів до ефективного застосування новітніх технологій у процесі формування мовної особистості учня [7].

Погоджуємося з думкою, що система дистанційного навчання не замінить традиційну систему вищої освіти, а доповнюватиме її і водночас матиме вплив

на розвиток освіти і в Україні, і в усьому світі та удосконалення української системи вищої освіти [8].

Отже, використання новітніх технологій в освітньому процесі надає змогу підвищити якість навчання за рахунок керованої, системної, регулярної самостійної роботи здобувачів, а також зручності організації освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про дистанційне навчання. URL : <http://www.dut.edu.ua/ua/1032-pro-distanciune-navchannya-organizaciy-no-metodichniy-centr-novitnih-tehnologiy-navchannya>.

2. Дистанційна освіта. URL : <http://vnz.org.ua/dystantsijna-osvita/pro>.

3. Дистанційне навчання. Поняття дистанційного навчання в курсі інформатики. URL : <http://ukped.com/informatyka/665-dystantsiine-navchannia-poniattia-dystantsiinoho-navchannia-v-kursi-informatyky.html>.

4. Засоби мультимедійних технологій.
URL : https://pidru4niki.com/15660212/informatyka/zasobi_multimediynih_tehnologiy.

5. URL : http://www.vtei.com.ua/index.php/ua/imagesVN31_03.

6. Караман О. В. Формування методичної компетентності студентів-філологів. URL : [www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > NPO_2015_...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?NPO_2015_...)

7. Кухарчук І. О., Кухарчук Р. П. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у мовній освіті вчителя-словесника. URL : [www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > Nvmdup_2...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?Nvmdup_2...)

8. Водорезова С. Р. Перспективи розвитку дистанційної освіти в Україні. URL : https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020-23.pdf.

9. Про затвердження Положення про дистанційне навчання.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.

**ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ ЧЛЕНКИНИ ЛУБЕНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО
ОБ'ЄДНАННЯ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ДОНЧЕНКА НІНИ ШЕРСТЮК
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ (З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ)**

Бедрик Людмила Іванівна,
вчителька вищої категорії,
Лубенська загальноосвітня школа I – III ступенів № 10
Лубенської міської ради Полтавської області,
м. Лубни
dudilakotus@gmail.com

Ключові слова: література рідного краю, літературне об'єднання, культурна ідентичність, текст, літературний образ.

Серед арсеналу засобів, застосовуваних для формування української культурної ідентичності в закладах загальної середньої освіти, особне місце посідає література рідного краю. Це мистецький феномен, що становить собою масив неканонізованих текстів, який більш чи менш інтенсивно поповнюється залежно від інтенсивності літературного життя в конкретній місцевості.

Як правило, словесник сам обирає авторів, майстерності й щирості яких довіряє, адже формувати українську культурну ідентичність годиться добірним, вправним мистецьким словом. Які ж саме твори обираємо як найбільш доречні задля досягнення зазначеної мети, розглянемо на матеріалі досвіду викладання української мови та літератури в 6 класі Лубенської загальноосвітньої школи № 10.

Насамперед зазначимо, Лубнам з літературою рідного краю неабияк пощастило, адже тут діє Лубенське літературне об'єднання імені Олеся Донченка, яке цьогогоріч відзначає столітній ювілей.

Створене 1923 року як осередок Спілки селянських письменників «Плуг», воно пройшло й розквіт українізації, і добу репресій та Голодомору, зазнало втрат у Другій світовій війні й тиску застійного періоду, відгукнулося на відродження державності й на захист української незалежності. Тут сусідили й сусідять школа літературної творчості для початківців і майданчик для самовираження майстерних досвідчених авторів.

Розмаїтою була і є стилістика – від традиційного сповідальницького дискурсу до зухвалого експериментаторства. По тривалих періодах випробувань, розвитку, трансформацій нині Лубенське літературне об'єднання імені Олеся Донченка, очолюване письменником Олександром Міщенком, є яскравим осередком культурного життя рідного краю.

Воно гуртує творчих особистостей, видає літературно-художній часопис, популяризує українську культуру, опікується книговидавництвом. Доробок авторів-лубенців є невичерпним арсеналом для проведення уроків літератури рідного краю, адресованих для різних вікових аудиторій.

Для уроків літератури рідного краю в 6 класі обираємо вірші Ніни Шерстюк, суголосні мотивам програмових творів. Для нас важливо, що вони утверджують українськість у літературному образі, характері, слові. Олександр Міщенко в нарисі «Поезією наснажена душа» сказав: «Ніна Шерстюк – лауреат літературної премії ім. Василя Симоненка.

Така висока оцінка її поезії була не дарма. Адже у віршах, сповнених прекрасних образів і яскравих переживань, оспівано цілий світ і Україну зокрема. Тому повз поезію авторки не можна пройти, не зупинившись поглядом на рядках її віршів» [1, с. 2].

У текстах Ніни Шерстюк знаходимо образи, що втілюють цінності українського світу: родину, віру, моральні чесноти, рідну землю й природу.

Як засвідчує досвід, теплі відгуки шестикласників викликає диптих «У бабусиному милому селі», який відтворює й передає родинне тепло традиційного українського роду:

Шибки тримають затишку тепло.
І буханці укрились рушниками.
І посмішка бабусі, як у мами,
І наймиліше це мені село.

Десь на причілку бджілонька дріма,
Бо пахне з печі вишня і калина.
Хліби печуться, з димаря хатина
Цей Божий дух до неба підійма [2, с. 23].

До краси, цінності й водночас вразливості природи рідного краю привертає увагу вірш «Ниточка літа»:

Собі он павучок майструє ліжко,
У лапках літа ниточку трима [3, с. 65].

У вірші «Бузкова ніч» поетеса творить неповторну картину українського традиційного обійстя:

Криниця, сад, притихлі їжаки
У споришах чубатих біля хати
Нашпилять сон тихенько на голки,
Бо їм до липня яблука чекати [3, с. 67].

Багатство світу, наділеного українцям Богом, гармонійно поєднується з рукотворним українським затишком у рядках поезії «Весни полив'яний мотив»:

Задумано стоять стрункі тополі
І марять теплим сонячним дощем,

Ховаючи в сухих долонях щем.
З дитинства пахне бабиним борщем,
І спогади снує весна поволі [4, с. 289].

Пропонуємо увазі шестикласників і вірш «Поснули маки в глечику із глини», який образно змальовує мистецький феномен Полтавщини – опішнянське гончарство:

Поснули маки в глечику із глини.
Йому зігрів боки старий гончар
Руками зодчими, що кожну днину
Топили печі, вартували жар.

І макітри, і півники, й тарелі
На плечах мисник з гордістю трима [3, с. 41].

Аналізуючи вірші, наголошуємо на зв'язку літературного тексту й рідного слова, звертаємо увагу на мовні засоби; розглядаючи уривок як мовний матеріал, привертаємо увагу й до його звукопису, образності, ключових слів, ментально споріднених з українською картиною світу.

Для сьогоднішніх шестикласників у цитованих текстах важливо все: і україноцентрична картина родинного світу, і утвердження спогадів дитинства, рідного дому, рідного краю як життєвого скарбу, і демонстрація можливостей українського слова.

Усе це наштовхує на думку: ці ліричні вірші – про наше багатство, яке маємо берегти й боронити. Так знайомство з поезією сприяє формуванню патріотичних почуттів.

Отже, і Лубенське літературне об'єднання імені Олеся Донченка, і поетичний доробок його яскравої представниці, нашої сучасниці Ніни Шерстюк є для нас дієвим чинником формування української культурної ідентичності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1. Міщенко О.** Поезією насажена душа. *Лубенщина*. 2015. № 26 (15127). С. 2.
- 2. Шерстюк Н.** Із вірою, надією, любов'ю : збірка прози та поезії. Миргород : ТОВ Видавництво «Миргород», 2009. 118 с.
- 3. Шерстюк Н.** Калинові струни : збірка поезії. Лубни: Інтерпарк, 2017. 80 с.
- 4. Калинове гроно** : антологія літераторів Полтавщини часу незалежності України : до 20-ліття Полтавської спілки літераторів / за ред. М. В. Костенка, Ю. М. Дмитренка, М. Г. Любивого. Полтава : Полтавський літератор, 2010. 516 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Безгодова Надія Семенівна,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
bezgodova162@gmail.com

Ключові слова: комунікативна грамотність, компетентність, мовленнєві уміння й навички, методи навчання, культура мовлення, ділове спілкування.

Головна мета мовної освіти – усебічний інтелектуальний, культурний, професійний розвиток особистості, яка досконало володіє навичками спілкування державною мовою в будь-якому середовищі за різних обставин.

Науковці розглядають різні види компетентності мовців, і насамперед комунікативну. Сукупність мовленнєвих умінь і навичок відображає рівень сформованості комунікативних дій і складає комунікативну грамотність майбутнього спеціаліста, відшліфовує «знання законів, правил і засобів ефективної усної та писемної комунікації» [1, с. 328].

Здобувачі вищої освіти не завжди достатню мовно підготовлені, зрідка замислюються, як і що сказати, мало уваги приділяють пошуку нових форм висловлювання, не вміють чітко й послідовно викладати думки, часто невпевнені в собі, мають недоліки акцентуаційного характеру, не виправдано вживають професійну лексику, слова-паразити, подають надлишкову інформацію (тексту забагато, а смислове навантаження мінімальне), володіють незначним лексичним запасом тощо.

Сформувати професійну комунікативну компетентність покликана сучасна система освіти. Важливу роль у цьому процесі відіграє освітній компонент «Усна і письмова комунікація та академічна риторика».

Для майбутніх фахівців нефілологічного профілю: екологи, агрономи, товаровознавці, менеджери, маркетологи, фінансисти та ін. – формування усної й писемної ділової компетентності, – це не тільки сукупність правил, а й передусім здатність мобілізувати набуті знання для розв'язання конкретних комунікативних завдань, ситуацій, сфер освітньої, наукової та професійної діяльності [2].

Також удосконалення комунікативної грамотності дає можливість швидко адаптуватися до нових умов праці, виражено і грамотно переробляти інформацію, прогнозувати результати діяльності, активно інтегруватися в українське та європейське суспільство, використовуючи свій інтелектуальний і творчий потенціал.

На успішність комунікативного процесу, а отже, і на комунікативну грамотність значною мірою впливає створення сприятливого психологічного клімату в академічній групі, творчої атмосфери на заняттях, що базується на таких головних принципах, як доброзичливе ставлення один до одного, підвищення навчальної мотивації шляхом включення здобувачів вищої освіти в колективну діяльність, у ході якої члени групи визначають свої комунікативні здібності й опановують техніку спілкування.

Поведінкові характеристики мовної особистості майбутніх фахівців нефілологічного профілю виявляються в конкретній ситуації, що дає змогу продемонструвати, крім лінгвістичних, екстралінгвістичних знань і вмінь, досвіду добору й використання мовленнєвих жанрів, уявлення про те, як треба діяти в конкретній ситуації, з ким і яким чином, взаємодіяти, хто і що повинен робити відповідно до своєї соціальної ролі в суспільстві. Тому поряд із традиційними методами, які ґрунтуються на інформаційно-ілюстративній діяльності викладача й репродуктивній діяльності здобувача (розповідь, бесіда, лекція, метод вправ і завдань та ін.) наразі актуальним є навчання за принципом

студентоцентризму як нової освітньої моделі, за якої навчання відбувається в конструктивній взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, коли викладач звільняється від авторитарного стилю спілкування зі здобувачем, стає реалізатором основного принципу педагогіки співробітництва й перетворює здобувача з об'єкта освітнього процесу в суб'єкт.

За такої моделі навчання використовуємо методи, що максимально наближають спілкування на занятті до реального життя. Розглянемо деякі з них.

Так, *метод конкретної ситуації*, ситуаційного аналізу – це техніка навчання, що використовує опис реальних, економічних, соціальних і бізнес-ситуацій, коли здобувачі вищої освіти «програють» ситуації, намагаються розібратися в суті проблеми, пропонують можливі рішення й вибирають найкращі з них.

Досить вдалим, на нашу думку, є *метод тренування чуйності*, який розвиває вміння управляти власним стилем поведінки та емпатією (сприйнятливість до емоційного стану інших людей). Його ще називають програмуванням ролей, і за влучним висловом англійських фахівців, він дозволяє нам «походити в чужих черевиках».

Метод евристичних питань, або *метод «ключових питань»* застосовуємо для збору додаткової інформації в умовах проблемної ситуації чи упорядкування вже наявної інформації в самому процесі рішення творчого завдання. Такий метод широко використовував у своїй науковій і практичній діяльності давньоримський філософ Квінтіліан. Він рекомендував для збору повної інформації поставити перед собою такі ключові питання й відповісти на них: хто? що? навіщо? де? чим? як? коли?

В основі *методу емпатії (метод особистої аналогії)* лежить процес ототожнення себе з об'єктом і предметом творчої діяльності або реалізація заміщення однієї особи іншою, «уживання» в образ.

Метод «мозкового штурму/атаки» використовуємо для розвитку творчих здібностей або для розв'язання складних проблем. Він активізує творчу думку, стимулює мислення та ін.

Формування риторичних знань – процес довготривалий, в основі якого лежить постійна увага до слова, тексту. Погоджуємося з думкою М. Пентиліук, що риторизація освітнього процесу «повинна йти від мовних одиниць різних рівнів до їх ролі в тексті, від спостереження за текстами-зразками до розвитку мовленнєвих умінь і навичок в умовах активних форм комунікації, створення тексту» [3, с. 102]. Текстоцентричний аспект формування риторичних умінь і навичок забезпечує сприйняття й відтворення тексту в єдності змісту і форми.

Системне й систематичне використання текстового матеріалу розвиває такі важливі якості, як здатність до самостійного набуття знань, уміння працювати з навчальною, науковою, науково-популярною літературою, забезпечує формування всіх складників професійно-комунікативної компетентності – від мовної до ораторської.

Для підвищення мотивації, залучення здобувачів вищої освіти до продуктивних видів мовленнєвої діяльності використовуємо професійно орієнтовані тексти, що допомагають сформувати професійно орієнтовану особистість.

Правильне, повне сприйняття чужого тексту (глибоке розуміння, доступність, наявність виховного потенціалу) сприяє активізації пізнавальної та творчої діяльності здобувачів вищої освіти, розвиває вміння й навички відтворення й конструювання власного висловлювання в усній формі, тобто вдосконалення уміння текстосприйняття створює умови для функціонування текстотворчих умінь.

Наявність у майбутніх фахівців комунікативної грамотності розкриває перед ними широкий спектр можливостей для самореалізації і для активної взаємодії з іншими людьми в різних сферах.

Зважаючи на те, що майбутні фахівці нефілологічного профілю матимуть справу з багатьма нормативними документами: чинні стандарти, розпорядження керівних органів, накладні, інструкції, постанови, комерційні угоди, нормативно-правові акти, офіційні класифікатори товарів та інші нормативно-розпорядчі документи, на заняттях намагаємося приділяти увагу

формуванню комунікативних ознак ділового мовлення, тобто діловій письмовій комунікації, яка є складником професійної діяльності. Грамотно складений документ – це один із факторів ділового успіху. Освітній компонент не дозволяє повною мірою реалізувати цей тематичний блок, а самостійне опрацювання не завжди досягає успіху.

Здобувачі вищої освіти – це майбутнє держави, провідники загальної і професійної мовної культури, тому високий освітній рівень, інформаційна культура, розвинений комунікативний потенціал, готовність до мовленнєвої взаємодії, здатність до абстрактного мислення, використання творчого потенціалу – запорука професійної майстерності, яка можлива лише за умови належної лінгвістичної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1. Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
- 2. Онуфрієнко Г. С.** Науковий стиль української мови : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2016. 312 с.
- 3. Пентиліук М. І.** Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ НАЦІЄТВОРЕННЯ, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ Й ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Ганага Наталія Миколаївна,

заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель української мови та літератури вищої категорії,

Березотіцька загальноосвітня школа

Лубенської міської ради,

с. Березоточа Полтавської області

ganaganatasha81@ukr.net

Ключові слова: мова, патріотизм, народ, нація, батьківщина, українські звичаї та традиції.

Мовне питання протягом останніх століть залишається актуальним для українського народу і станом на сьогодні вимагає особливої уваги, адже пророчими є слова Ліни Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову». Мова нас об'єднує, завдяки «нашій солов'їній» ми відрізняємося від інших, саме вона є «символічним ключем до національної культури». З давніх-давен мова є потужним підґрунтям для кожного етапу виникнення та розвитку держави. Будь-яке суспільство не може існувати й удосконалюватися без мови – це стосується як держави загалом, так і окремо кожної людини. Оскільки мова – явище суспільне, то не лише загибель суспільства призводить до зникнення мови, а забуття рідного слова – до самознищення етносу. «Нація повинна боронити свою мову більше, ніж свою територію», – слова ірландського письменника Томаса Девіса, переклад Лесі Українки [1]. Адже кордони держави можна відвоювати, а коли вмирає мова, то вмирає і нація.

Мовна система обслуговує всі сфери нашого життя, унормовує та структурує парадигму відносин нації загалом і кожного з її представників зокрема. Вона є об'єктом уваги мовознавців з огляду на мовну політику, яку провадить певна країна [2]. Українська мова – це не мова простолюду, а мова цілої нації, це самостійний розвиток у ряду цивілізованих народів і який вже не може бути зайнятим ніким. Мовну палітру розглядають як діяльність людей, що спілкуються між собою і цим самим привносять у лексичний склад елементи, зумовлені потребами їхньої виробничої і духовної діяльності. При цьому мова розглядається як творча практика особистостей, які, спілкуючись між собою, розвивають свій генофонд, орієнтуючись як на власні надбання, так і на зовнішньомовні запозичення, зберігають у ній культуру попередніх поколінь і вносять свою відповідно до розвитку цивілізації [3].

Саме рідна мова є одним з найважливіших засобів формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ, вона є виявом національної культури, у ній відображено і зафіксовано найглибші витoki свідомості народу та його ментальність, закодовано народну мудрість і споконвічні знання.

«Українська мова – це мова свободи й волі, а також могутня зброя українського народу в боротьбі за незалежність і перемогу. Сьогодні ми маємо чудову нагоду освідчитися у любові до рідної української мови і вкотре належно вшанувати її. Бо українська – це мова свободи й волі, могутня зброя українського народу в боротьбі за нашу незалежність і Перемогу», – наголосив Президент України Володимир Зеленський у привітанні до Дня української писемності та мови 9 листопада 2022 року. «Ціною життів кращих ми виборюємо право говорити рідною мовою, бути українцями, визначати своє майбутнє», – підкреслив головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний в офіційному телеграм-каналі [4].

Хто ж як не вчитель української мови та літератури буде прищеплювати любов до рідного слова, пошану до традицій народу та передавати їх від покоління до покоління, виховувати справжнього патріота?

Власний досвід роботи переконує, що ефективним засобом реалізації національно-патріотичного виховання підростаючого покоління є українознавство як в урочний, так і позаурочний час. Такі навчальні заходи надовго запам'ятовуються, а згодом повертаються «феєрверком» у творчих роботах учнів, їхніх усних і письмових відповідях. Це уроки співтворчості «вчитель – учні – батьки», це школа життя для майбутнього покоління.

Тож звернемося до наших традицій. Під час закріплення в 6 класі теми «Активна й пасивна лексика української мови: застарілі слова (архаїзми й історизми), неологізми» можемо використати блок з українознавства «Український одяг». Через українське національне вбрання передається етнічна свідомість народу, транслюється історична спадщина предків та формується естетичний ідеал громадян однієї держави, їхні прагнення та цінності. У цьому сенсі український національний костюм є багатограним явищем.

Називаючи елементи стародавнього одягу, діти обговорюють невластиві сучасному поколінню слова – застарілі (*жупан (безрукавка)* – традиційне вбрання заміжніх жінок); *запаска* – річ, яка складається з 2-х частин, з'єднаних між собою зав'язками; *дерга* – робоче вбрання із грубої тканини, яке ззаду збиралося в широкі складки; *понева* – довга строката спідниця, поверх якої вдягався вишитий фартух); неологізми – *блуза* (у давні часи цим терміном називали верхній одяг, наразі це невід'ємна частина ділового стилю); *джермпер* – виріб з трикотажу, на якому наявна або відсутня у верхній частині застібка, та ін. Головним елементом українського одягу, який уособлює нерозривний зв'язок різних вікових поколінь, є вишиванка (рис. 1).

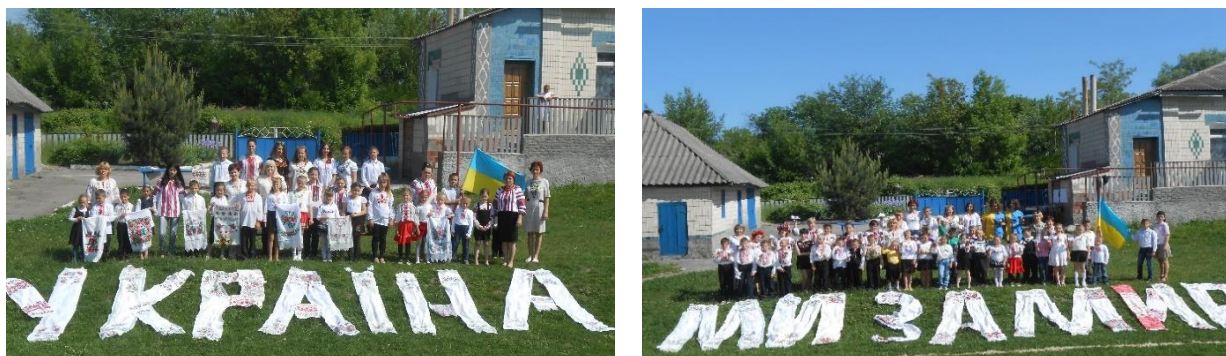

Рис. 1. Флешмоб до Дня вишиванки

Вона не тільки прадавня частина гардеробу нашого народу, що передавалася у спадок нащадкам і служила оберегом, а й символ нескореності та свободи української душі. На сьогодні вишита сорочка є надважливою річчю кожного громадянина нашої держави – символом приналежності до певного роду, нації, ознакою українськості, своєрідним захистом від зла.

Українська народна кухня – це така ж культурна спадщина українського народу, як мова, література, мистецтво, це неоціненний здобуток, яким можна й варто пишатися, який не слід забувати. Вивчаючи в 7 класі тему «Неозначена форма (інфінітив) та особові форми дієслова», діти не тільки ознайомлюються з їжею українців, а ще й складають власні рецепти тієї чи тієї страви, переконуючись, що українську кухню не сплутаєш із жодною у світі, бо є в неї свої особливі секрети (рис. 2).

Рис. 2. Приготування на вогні української страви «Уха» («Юшка з риби»)

Моя мала батьківщина – це отчий дім, це край, де ти народився, це волошки, ромашки і маки в житі, це калина при долині. Це одвічні українські символи (рис. 3). Саме про це ми говоримо з учнями 8 класу, подорожуючи стежками рідного краю, вивчаючи «Однорідні члени речення».

Рис. 3. Подорож до ромашкового поля

З давніх-давен українці чільне місце на столі відводили хлібу. Він – найцінніше багатство, добробут. Народ наш понад усе цінував хліб-сіль, честь і совість. І щоб був він у нас, ми щовечора повторюємо слова молитви: «Отче наш, хліб наш насущний дай нам сьогодні». І цю молитву батьки заповідають нам, а ми – нашим дітям. Тож у 8 класі, під час вивчення теми «Неповні речення», ми говоримо про хліб, особливості його випікання та смакування (рис. 4).

Рис. 4. Етапи приготування хліба

Чільне місце в українського народу посідає пісня. Люди співали під час посівної чи жнив, коли народжувалася дитина, чи хтось ішов у засвіти, у години радості та горя. Українці возвеличували все, що було на серці у піснях, виливаючи душу, свою надію, віру і любов. Тож, вивчаючи в українській літературі з п'ятого класу розділ «Усна народна творчість», вчитель-словесник приділяє увагу і трагічній сторінці історії, традиціям та ритуалам нашого народу. І як ніколи, по-іншому, сьогодні звучать пісні «Ой у лузі червона калина похилилася», «Лента за лентою», «Плине кача по Тисині» та вірш Тараса Шевченка «Думи мої...».

Україна... Це солов'їна мова, це материнська пісня, це прадідівський хліб – сіль. Це безмежне небо і колосисте поле. Це історія мого народу... Шлях до свободи і незалежності України лежить через виховання підростаючого покоління на основі цінностей україноцентризму та європоцентризму, на основі історичної правди і національної гідності [5]. Діти – це майбутнє України, і яким воно буде, залежить від нас, учителів. На сьогодні ми горді від того, що виховали молодь, яка готова до змін, яка спроможна зламати заангажовані радянською владою світоглядні ідеали старшого покоління, здатна об'єднатися на Майдані в боротьбі за свободу, гідність і справедливість, яка без хвилини сумніву бере рюкзак та йде захищати та відстоювати рідні кордони, йти до Перемоги, навіть ціною власного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <https://www.facebook.com/groups/1013477292067876/posts/2021985284550400/>.
2. Азарова Л. Є. Мова як феномен нації. *Лінгвістичні дослідження* : зб. аук. праць. Вип. 24. Харків. 2008. С. 43 – 49.
3. Азарова Л. Є. Мова як генетичний код нації / Записки з українського мовознавства. Українська ментальність. Діалог світил. Одеса : Астропринт, 2003. Вип. 12. С. 154 – 161.
4. <https://t.me/CinCAFU/306>.
5. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2013. № 4 (81). С. 42 – 49.

МОВНА (МОВЛЕННЄВА) ОСОБИСТІТЬ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ АФОРИСТИЦІ ПЕРЕДОВИХ КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ

Глуховцева Катерина Дмитрівна,
докторка філологічних наук,
професорка кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
hlukhovtseva@gmail.com

Ключові слова: комунікативна компетентність, елітарна мовна особистість, мовна (мовленнєва) особистість, афоризм, лінгвістична афористика, сентенція.

Питання мовної і мовленнєвої (чи мовно-мовленнєвої) особистості, яке останнім часом перебувало в центрі уваги методистів, словесників, учительства, наразі ще більше актуалізувалося у зв'язку з тим, що в концепції НУШ комунікативна компетентність здобувачів освіти внесена до ключових. Цьому сприяє також визначення основної мети навчання української мови в школі як «розвиток особистості здобувача освіти засобами української мови, пізнання мови як цілісної системи, розвиток компетентного мовця, носія духовності, культури й традицій українського народу» [1, с. 4].

Терміни *комунікативність* і *комунікація* у взаємозв'язку з терміном *комунікативна компетентність* вперше були вжиті американським лінгвістом Делом Хаймсом у 1972 році [2]. Доцільність його учений пояснював тим, що термін є альтернативою існуючому на той час поняттю про ідеального учасника комунікації, ідеального комуніканта. З того часу тлумачення терміна неодноразово підлягало корекції, хоча й наразі єдиної дефініції комунікативної компетентності немає. Одні вчені розуміють її як «сукупність знань про норми і

правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, перемовин тощо» [3, с. 107], інші – як «здатність встановлювати та підтримувати зв'язки з іншими особистостями, певні знання, навички та вміння вести ефективне спілкування, забезпечувати здатність змінювати глибину та сферу спілкування, а також здатність розуміти одне одного під час комунікаційного процесу» [4, с. 9]; треті – як «здатність учнів (здобувачів освіти) ефективно використовувати мовні й мовленнєві знання, сформовані вміння, навички та власний досвід з метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети та бажаного прагматичного ефекту; спроможність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточенням» [5, с. 160].

У сучасному освітньому контексті, коли з 80-х років минулого століття комунікативна компетентність стала аналізуватися вченими (Н. Шалигіна) з урахуванням психологічних та особистісних чинників, сформувалася робоча дефініція. Отже, під комунікативною компетентністю нерідко розуміють здатність забезпечувати ефективне безпосереднє та опосередковане спілкування мовними й позамовними комунікативними засобами.

До компонентів, які сприяють розвитку комунікативної компетентності, зараховують особистісний підхід (до показників якого відносять бажання до саморозвитку та самовдосконалення, що має формувати вчитель), когнітивний (змістовність, логічність, точність, лексичне багатство, виразність, чистота, правильність мовлення; система знань та розуміння мовленнєвої культури спілкування; знання та розуміння невербального спілкування) і діяльнісний (що виявляється у сформованості навичок спілкування, вміння вступати в контакт із однолітками, і з дорослими; уміння гармонійно поєднувати виразні, вербальні та невербальні засоби спілкування; уміння справедливо розподіляти функції, домовлятися, обґрунтовувати свою думку, поступатися, запобігати конфліктам і справедливо їх розв'язувати).

Комунікативну компетентність мовна особистість реалізує у процесі спілкування. Її розглядають як багатосаровий і багатокomпонентний набір

мовних здібностей, навичок, готовності до здійснення мовленнєвих вчинків різного ступеня складності.

Передові культурні діячі в образних висловлюваннях, афоризмах, сентенціях про мову нерідко торкаються питання формування, становлення й розвитку мовно-мовленнєвої особистості, що тісно переплітається з набуттям комунікативної компетентності українською спільнотою.

Предметом розгляду передових культурних діячів, письменників передусім є елітарна мовна особистість, наділена даром слова, здатна продукувати досконалі художні тексти. Тому поетичне слово Павло Мовчан називає вищим станом мови, вертикальним станом душі, бо воно формує її. Виходячи з того, що будь-який текст випромінює енергію, бо мова – це явище космічне, п'ята ефірна стихія, письменник вважає, що поезія – носій найпотужнішої енергії. Слова, що наділені енергією змісту й ритміки, свідчать про духопіднесення, оновлення по вертикалі.

За теорією Павла Мовчана, особливої ваги в художньому тексті набувають слова з архетипною символікою. Письменник називає їх «щільниками мислі» (наприклад: «душа», «життя», «смерть», «небо», «вода», «сон»). Це слова духоповні, мироносні: *«Але існують мови спотворені, слова-покручі, слова-потвори, слова-вампири, які висмоктують людську енергію, збіднюючи таким чином світ, поглинаючи енергію космічну... Треба боятися таких слів, абрєвіатурних утворень, паразитів нашої свідомості, які вампіризують світ. Слова ці не мироносні, а життєзгубні. З ними треба боротися, протиставляючи їм слова духоповні. Хвороба мови – це хвороба світу, це космічний дисбаланс»* [6, с. 39].

Мовна особистість, яка продукує художньо досконалі тексти, насичує своєю потужною енергетикою мову. Тому Олесь Гончар стверджував: *«Слово Шевченкове й Франкове, художні шедеври нашої класики хай стануть для нас взірцем і мірилом»* (Олесь Гончар) [7].

Залежно від ставлення кожного з нас до мови можемо говорити про результат формування мовної особистості: вона або досягає досконалості при

оперуванні словом, або говорить мовою, що свідчить про її не досить високий рівень культури. Про це Юрій Ілленко говорить так: *«Мова – це зовсім не абстракція, не щось загальне, нелюдське, – мова переймається кожним із своїх дітей персонально. Одних вирощує на Лукашів, Лінвасилівних Костенко, Франків, Стефаників, Драчіванів, Вінграновських, Осьмачок, інших геть жене у світи, в суржик, на московську паницину. Блудних дітей – не шанує»* [8, с. 82].

Нерідко з образних висловлювань про мову постає збірне поняття елітарної мовної особистості – український народ як творець мовного багатства, пісень тощо: *«Почуттям особливої вдячності сповнений зараз я до рідного народу, бо ж це він дав мені частку своєї творчої сили, дав мені своє Слово, свої духовні скарби ..., це ж він, народ український, збагатив мене своїми думами і хвилюваннями, це він наснажив мої книги своїм великим, чесним і героїчним життям»* (Олесь Гончар) [9, с. 335]. Народна поетика, виявлена у піснях, прислів'ях, приказках, фразеологізмах, свідчить про здатність простих носіїв мови до поетичного осмислення дійсності, уміння проводити паралелі між явищами, уміння знайти потрібне слово в тій чи іншій ситуації. Про це говорить Олесь Гончар: *«Товариство має побудити і зміцнити в людині почуття гордості за свій народ, за його творчий геній, що так розкішно явив себе саме в мові, чю красу, милозвучність, гумор, виняткову образність і поетичність дедалі глибше відкриває для себе культурний цивілізований світ»* [10, с. 71].

Передові культурні діячі розглядають і мовну особистість, яка має необхідні навички продукування текстів відповідно до ситуації мовлення, у якій вироблена комунікативна компетентність: *«Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це – аж ніяк не прерогатива учених-мовознавців, письменників або вчителів-мовників. Це не тільки – ознака, а й обов'язок кожної культурної людини»* (Борис Антоненко-Давидович) [11, с. 14].

Спілкуючись українською мовою, ми утверджуємо її і як засіб спілкування, і як спосіб обміну думками, і як форму передачі культури,

ментальних рис: *«Саме в щоденному користуванні мовою, у спілкуванні в різних сферах – побутовій і діловій, науковій і художньо-творчій – відбувається утвердження української мови, виростає її міць, краса виразності й точності, міцніє суспільний досвід мовотворчості»* (Павло Гриценко) [12, с. 4].

Образні висловлювання про мову містять аргументи, які мотивують користувача мови до оволодіння її багатствами, сприяють формуванню мовленнєвої компетентності.

По-перше, якщо мова і свідомість, мова і мислення тісно пов'язані між собою, то в демократичному суспільстві мають переважати люди, які вміють точно формулювати свої думки, які володіють державною мовою на належному рівні, що допомагає їм реалізувати себе як особистість. А цьому сприяє розвиток мовних і мовленнєвих здібностей: *«Мова формує свідомість, визначає помисли й учинки людини, це суфлер у театрі життя. Тому свою мову треба вивчати і леліяти все життя – і осібно, і громадою. Адже це знаряддя мислення і порозуміння. Це наша пам'ять і наше безсмертя»* (Віталій Радчук) [13].

По-друге, рівень володіння мовою однієї людини впливає на загальний рівень володіння нею всією спільнотою і поширення її як свідчення цивілізованості суспільства. Отже, якщо ми хочемо жити в цивілізованому суспільстві, де кожна особистість цінує свою гідність і з гідністю ставиться до інших, ми маємо оволодіти мистецтвом спілкування: *«Стан державної мови, рівень володіння нею, поширеність у різних сферах життя – усе це показник цивілізованості суспільства»* (Олександр Пономарів) [14]. Роль особистості в розвитку мови завжди була вирішальною: *«Мова перемагає своїх суперників не завдяки якимось внутрішнім якостям, а тому, що її носії є войовничіші, фанатичніші, культурніші, заповзятливіші»* (Андре Мартіне).

По-третє, що треба робити, щоб добре знати українську мову? Відповідь проста: мовою треба оволодівати, крок за кроком, слово за словом. Треба послуговуватися нею і щодня вдосконалювати володіння мовою. Чи доречно тут слово ВИВЧАТИ? Певною мірою доречно. Але ми можемо навести безліч

прикладів того, як здобувачі освіти знають правила правопису, але не вміють їх застосовувати на практиці. Тому знання мови і вміння продукувати тексти мають бути органічно пов'язані між собою. Не випадково Законом про освіту передбачено освоєння мови упродовж усього процесу навчання, і кожен етап цього освоєння передбачає вивчення мови на новому рівні: *«Щоб добре знати рідну мову, треба їй вчитися змалку ..., у школі й поза школою, з книжок і від людей. Хто вміє пошанувати свого батька й матір, той зрозуміє, яку пошану повинен він мати до рідної мови»* (Михайло Возняк); *«Від слова до слова людина іноді йде все життя»* (Станіслав Лец).

По-четверте, Батьківщину не вибирають, але її люблять за природні багатства, рідні краєвиди, за турботу знайомих і близьких, за щастя мати рідну домівку, де завжди відчуваєш себе комусь потрібним, за культурні надбання, традиції. Мова – це також культурне надбання і багатство, тому її слід шанувати: *«Ставлення до рідної мови має бути таким, як до рідної матері: її люблять не за якісь принади чи вигоди, а за те, що вона – мати»* (Іван Огієнко).

По-п'яте, у вільному демократичному суспільстві людина має почувати себе господарем, а це відчуття може дати не тільки володіння матеріальними благами, а й знання культурних надбань, які кожному мовцеві дарують знання мови: *«Юнак чи юнка, що не знають своєї соборної літературної мови, стають зайві для свого народу, як нації»* (Іван Огієнко); *«Мова є канвою, на якій людина вишиває узор свого життя»* (Петро Панч) [15].

По-шосте, українська мова для багатьох українців – це кодекс, яким вони керуються у житті, коли не прийнято себе хвалити, бо хай тебе люди похвалять; коли зустрічають по одягу, а проводжають зважаючи на розум; коли не одяг прикрашає людину, а вчинки; коли до свого роду хоч через воду; коли чоловік і жінка – найкраща спілка; коли одружився, як на світ народився; коли за чоловіком як за кам'яною стіною...; коли ти свято сповідуєш загальноприйняті правила людського життя, бо так відчуваєш. Не випадково Дмитро Білоус стверджує: *«Дорожи українською мовою, / Рідна мова – основа життя»* (Дмитро Білоус).

По-сьоме, багато передових культурних діячів стверджує, що про високу духовність особистості можна говорити лише тоді, коли в неї вироблені вміння спілкуватися, знаходити порозуміння з колективом, у якому працюєш чи навчаєшся. Не випадково кажуть, що *«Кордони моєї мови означають кордони мого світу»* (Людвіг Віттенштайн).

Цікавим є такий аргумент. Українська мова ідентифікує людину, дає їй право називатися українцем: *«Якщо ти говориш українською – отже, ти за Україну... Державна мова – це те, що має об'єднувати нашу націю... А зараз, якщо ти розмовляєш російською, ти підтримуєш ворога тим самим»* (Тарас Марусик) [16, с. 347].

У наш непростий час збройної агресії Росії проти України, українська мова – це наша зброя, спрямована проти ворога: *«Втям же, доню і сину, Знай, вояче-герою: Мова – це наша сила, Мова – це наша зброя!»* (Любов Сердулич).

Багато уваги передові культурні діячі приділяють особистостям, у яких не сформована комунікативна компетентність. Дуже часто відсутність умінь спілкуватися учені пов'язують із духовною бідністю, обділеністю особистості: *«Хто не любить своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини»* (Йоган Гердер).

Людина, що байдужа до рідної мови, не знає народної культури, на здатна зрозуміти культурний фон висловлювання, осягнути його глибини. Вона сприймає текст поверхово: *«Зостатися без почуття до свого рідного, до своєї мови, культури – означало б зостатись з пустою душею»* (Олесь Гончар) [17, с. 408]; *«Позбавити народ його мови – підірвати в ньому почуття власної гідності»* (Олесь Гончар) [17, с. 338].

Нерідко особистість, у якої не сформована комунікативна компетентність, втрачає віру й повагу близьких до себе (*«Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе»* (Олесь Гончар)); почасти вона позбавлена віри у власну повноцінність (*«Якщо людина не вірить у повнокровність своєї мови, вона не вірить і в свою власну повноцінність, така мусить вважатися людиною другого сорту»* (Олесь Гончар) [17, с. 338];

«Людина, яка втратила свою мову, – неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм рідної мови» (Павло Мовчан) [18, с. 31].

Занурившись у дослідження антропологів, генетиків, біологів, Павло Мовчан формулює гіпотезу, за якою зміна мови призводить до зміни антропологічного коду: *«Мова – це певним чином і антропологія. Зміна мови не може не позначитися на зміні антропологічного типу. Зменшується обсяг пам'яті, відповідно, зазнають змін і півкулі мозку. Думка м'якне, кволіє, зменшуються електричні струми» [18, с. 42 – 43].*

Відомо, що найвагомішим засобом виховання визнано слово. Тому високоінтелектуальну, виховану людину можна сформувати тоді, коли особистості доступні найтонші відтінки слова, бо вона формується з допомогою слова і стверджується з допомогою слова. Тому важливо виховати у здобувачів освіти мовне чуття: *«Мова вимагає присутності в ній особи. Через мову виявляється і характер особи, і її ставлення до суб'єкта. Власне, мовне середовище і формує особу, яка через слово і стверджується» (Павло Мовчан) [18, с. 36].*

У книзі «Буття зарубини» Зиновій Бичко створює образ малоосвіченої людини, яка не слідкує за своєю мовою. Назвавши розповідь «Я рогуль», учений зображує образ розбещеної особи, не здатної володіти собою. Автор веде розмову від першої особи, що інтимізує висловлювання: *«Першою моєю ознакою, а я так думаю переконано, є моє «шокання», я забув назавжди, що в моїй рідній мностраждальній через мене Мові є буква Щ, яка в мовленні реалізується як сполучення [шч]. Однак лиха сила балдіє від того, коли рогуль каже шо. Ця, перша, риса чи моя ознака має багато відтінків. Так, із рогульського погляду вищості, вибраності-крутизни, моя лексика, тобто словниковий запас, як у Елочки-людодіки, складається з таких слів-паралітиків: да, тіпа, канєшно, любий, вопще, понятно, лічно, стрьомно, галімо, класно, форцово, канає, в натурі, ржати, бабло, тьопка та багато-багато інших. Як видно, рогуль у цьому плані перевершив літературну героїню устократ. А як добірно, наперевершено рогуль матюкається. Дехто каже,*

що нас навчили азіяти чи росіяни... Брехня все це та солодка видумка! Ніхто рогулеві ніколи не вкладав і не вклав соромітське, лайливе осоружне слово. Тим паче кількаповерхові матюки-конструкції» [19, с. 140].

Зиновій Бичко нібито ілюструє слова І. Огієнка: *«Мовне каліцтво є початком каліцтва душі».*

Здобувачі освіти мають усвідомити, що «Феномен української мови полягає в тому, що в умовах перманентної відсутності державности на Вкраїні мова перебирала на себе не лише функції, які їй притаманні, як скрізь і всюди, а змушена була підмінити собою відсутню державу. Мова стала – кордоном, мова стала – збройними силами, мова – стала – філософією, освітою і просвітою, мова стала – правом, мова стала виконавчою владою, судією, мова стала конституцією, мова стала незалежністю, мова стала вивершенням духовної краси народу – мораллю. Мова стала українською ідеєю, покладеною в основу майбутнього України. Тому постійні зазіхання на українську мову з боку московської імперії є спробою ліквідації самої України. України, виплеканої перш за все мовою, а вже потім – плугом і шаблею» (Юрій Ілленко) [8, с. 81].

Отже, образні висловлювання про мову передових культурних діячів – цікавий і багатий на факти матеріал, здатний у доступній формі донести до здобувачів освіти, пересічних українців сутність мовних цінностей. У цьому великому пласті української культури значне місце посідають судження про формування мовної особистості, особливості її становлення, вироблення здатності до продукування грамотно побудованих і екологічно збалансованих текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Модельна навчальна програма «Українська мова». 5 – 6 класи для закладів загальної середньої освіти / Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 48 с.

2. Hymes D. H. On Communicative Competence. Harmondsworth : Penguin, 1972. P. 269 – 293.

- 3. Бех І. Д.** Особистісно-зорієнтоване виховання : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 2008. 204 с.
- 4. Головань М.** Комунікативна компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30.
- 5. Кулик О. Д.** Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P.148 – 162.
- 6. Мовчан П.** Вертикаль слова : статті, передмови, інтерв'ю. / Васьків М. (ред. упоряд.). Київ : Ярославів Вал, 2022. 608 с.
- 7. Безцінний** скарб народу : видатні українці про українську мову. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78983/>.
- 8. Афоризми** та сентенції Юрія Ілленка. Криниця для спраглих / авт. ідеї, укл. та літ. ред. Ірина Фаріон. Співтворці укладання Людмила Ілленко, Пилип Ілленко, Андрій Ілленко. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 160 с.
- 9. Гончар О. Т.** Щоденники : у 3-ох т. Т. II (1968 – 1983), Київ, 2003. 607 с.
- 10. Гончар О.** Чим живемо: на шляхах до українського Відродження. Київ : Радянський письменник, 1993. 400 с.
- 11. Антоненко-Давидович Б. Д.** Як ми говоримо? Київ : Рад. письменник, 1970. 182 с.
- 12. Гриценко П. Ю.** Позиція: захист мови рідної. Сторінками публіцистики Павла Гриценка. Київ, 2015. 28 с.
- 13. Зорівчак Р.** Боліти болем слова нашого. URL : <http://ukrlife.org/main/evshan/zorivchak3.htm>.
- 14. Пономарів О.** Стан державної мови, рівень володіння нею. URL : <http://um.co.ua/12/12-9/12-96214.html>.
- 15. Панч П.** Мова рідна, слово рідне. URL : <http://kulturamovuy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine6-1.pdf>.
- 16. Марусик Т.** 30 років Незалежності: мовні акти, які змінюють Україну. Друге вид. Київ : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2022. 464 с.

17. Гончар О. Т. Щоденники : у 3-ох т. Т. I (1947 – 1941). Упоряд, підготовка текстів, ілюстр. матеріалу, передмова В. Д. Гончар. Київ : Веселка, 2002. 455 с.

18. Мовчан П. Вертикаль слова : статті, передмови, інтерв'ю. Васьків М. (ред. упоряд.). Київ : Ярославів Вал, 2022. 608 с.

19. Бичко Зиновій. Буття зарубини. Тернопіль : «Золота ПЕКТОРАЛЬ», 2021. 292 с.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ

Карлова Надія Миколаївна,

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри української мови,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава

nadin2007.07@gmail.com

Ключові слова: академічна доброчесність, педагогічна практика, освітня програма, здобувач освіти, якість освіти.

Питання академічної доброчесності сьогодні закріплено на державному рівні, зокрема за законами «Про освіту», «Про вищу освіту», «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та / або наукових (творчих) досягнень» [1].

Серед обов'язків осіб, які навчаються в сучасних закладах вищої освіти, виокремлено зобов'язання «виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання» [2]. Тому сьогодні особливо важливою на всіх етапах навчання є проблема формування академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти, зокрема й педагогічних спеціальностей.

Питання формування академічної доброчесності в здобувачів вищої освіти активно вивчають зарубіжні й українські дослідники. Так, як основу

сталого розвитку університету розглядають Т. Фініков, А. Артюхов [3], Н. Маслова, як інструмент забезпечення якості освіти – В. Сацик [4] та ін.

Беззаперечною є теза, що академічна доброчесність є запорукою якісної освіти. Формування академічної доброчесності в здобувачів вищої освіти передбачено освітніми програмами впродовж усього періоду підготовки – під час опанування загальних і фахових освітніх компонентів, зокрема й тих, що забезпечують переважно практичну підготовку майбутнього фахівця. До таких освітніх компонентів належить навчальна й виробнича педагогічна практика.

Проходження педагогічної практики для здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів-словесників – є важливим складником в опануванні обраної освітньої програми. Цей освітній компонент передбачає систематизацію знань і вдосконалення попередньо набутих компетентностей, що й забезпечує якість підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців.

Відповідно до освітніх програм спеціальності 014.01 «Середня освіта. Українська мова і література» в Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» під час педагогічної практики передбачено реалізацію 91 % програмних компетентностей і 93 % програмних результатів навчання. Педагогічна практика дає змогу здобувачам вищої освіти набути практичних умінь і навичок щодо організації освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти та творчо застосувати новітні досягнення науки, а згодом – повноцінно втілювати набуті компетентності в майбутній професійній діяльності. Проходження педагогічної практики має на меті вироблення в здобувачів вищої освіти навичок набуття практичного досвіду діяльності в майбутній професії; формує здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про мову, застосовувати новітні технології тощо.

Проходження педагогічної практики також має відповідати принципам поваги до інтелектуальної праці. На нашу думку, самостійне виконання різних видів завдань педагогічної практики спонукає майбутніх учителів української мови до творчого розвитку, вимагає дотримання правил професійної етики, що загалом унеможлиблює порушення академічної доброчесності. До таких завдань відносимо:

- аналіз державних документів з організації освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти;
- написання анотацій, рецензій на наукові джерела з методики навчання української мови і методики викладання літератури;
- аналіз модельних, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, та авторських програм з української мови, української літератури тощо;
- аналіз чинних підручників, посібників, різноманітного дидактичного матеріалу зі шкільних предметів;
- аналіз спостережуваних і самоаналіз проведених уроків та виховних заходів;
- узагальнення педагогічного досвіду вчителів-словесників;
- написання відгуків, рецензій на авторські розробки, статті вчителів-словесників;
- аналіз сайтів, блогів провідних учителів-словесників;
- самостійне написання конспектів уроків і сценаріїв позакласних заходів,
- розроблення й виготовлення дидактичного матеріалу до уроків, добирання навчальних текстів для аналізу;
- оформлення матеріалів для навчальних кабінетів;
- виконання методичних проєктів;
- розроблення інтерактивних технологій навчання, електронних презентацій до окремих тем;
- проведення педагогічного спостереження, експерименту;

- написання й виголошення виступів на батьківських зборах, тематичних конференціях, круглих столах та ін.;
- складання індивідуального звіту про виконану роботу під час практики та його захист перед академічною спільнотою.

Такі види завдань спрямовані на вдосконалення практичної компетентності здобувачів вищої освіти в роботі з учнями, є прозорими, чіткими, мотивують персональну відповідальність у ставленні до вимог педагогічної практики та її результатів. Співпраця з керівниками педагогічної практики, викладачами-методистами, комунікація з учителями української мови і літератури, класними керівниками, представниками шкільної адміністрації, батьками учнів та іншими стейкхолдерами, бажання вчитися, набувати практичного досвіду самореалізації, усвідомлення важливості самостійного прийняття рішень у педагогічній роботі сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти академічної доброчесності як важливої компетентнісної якості.

Відповідність принципам академічної доброчесності, зокрема таким, як сумлінне виконання своїх зобов'язань, здатність брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, має бути виявлена здобувачами під час реферування літератури з відповідних методичних проблем. Однак, під час виконання цього виду роботи та під час розроблення планів-конспектів уроків і сценаріїв різних видів позакласної роботи нерідко спостерігаємо випадки плагіату й запозичень, на чому щоразу під час консультацій акцентуємо увагу щодо важливості методичного, критичного і творчого підходу до вирішення таких завдань.

На нашу думку, причиною вияву такого виду академічної недоброчесності є відсутність мотивації до отримання якісних знань і набутий ще зі шкільного навчання досвід поведінки з упевненістю в тому, що ніхто не помітить і не осудить фабрикації чи фальсифікації даних. Під час консультацій наголошуємо на важливості дотримання правил академічної доброчесності, оскільки майбутній учитель-словесник має стати

самостійним і свідомим у формулюванні своїх думок, виявленні методичної творчості й бути прикладом для учнів. Тому основи дотримання принципів академічної доброчесності варто формувати вже під час здобуття загальної середньої освіти. На нашу думку, необхідно активно впроваджувати академічну доброчесність у закладах загальної середньої освіти, пояснюючи наслідки порушень, наприклад, у вигляді академічного шахрайства, найпоширенішими формами якого є списування, зокрема за посередництвом шпаргалок або через заглядання в роботу сусіда під час контрольних робіт, колективна співпраця між учнями заради отримання спільної для всіх вигоди. І тоді логічним продовженням стане формування академічної доброчесності в закладах вищої освіти під час різних видів діяльності студентів – навчальній, науковій, позааудиторній, професійній тощо.

Отже, сформований послідовний і поетапний процес навчання у гімназіях і ліцеях, закладах вищої освіти з дотриманням норм та положень академічної етики унеможливить випадки недоброчесної академічної поведінки, зокрема фальсифікацію результатів праці, безвідповідальне ставлення здобувачів освіти до навчання, неякісне оцінювання знань здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». Стаття 42. Академічна доброчесність. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. № 38–39. ст. 380 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37–38, ст. 2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#>.

3. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с.

4. Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? 2017. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/930>.

**НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КНИГОЮ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ЧИТАЧА (З ДОСВІДУ РОБОТИ
ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ)**

Кіріяк Леніна Миколаївна,
учителька вищої категорії,
Лубенська спеціалізована школа I – III ступенів № 6
Лубенської міської ради Полтавської області,
м. Лубни
leninakiriiak@gmail.com

Ключові слова: українська література, інтерактивне навчання, нестандартна ситуація, ключові компетентності, позитивна мотивація.

Українська література – важлива, цікава та потрібна для сучасного читача. Вона сприяє формуванню особистості, виробленню естетичного смаку, усвідомленню місця національних культурних надбань серед надбань інших народів і культур. Вивчення літератури передбачає не тільки залучення учнів до читання художніх творів і активізацію читацької діяльності, а й проникнення в природу художнього твору, розуміння особливостей та функцій поетичного слова, його естетичного впливу.

Ми живемо у складні часи. Щодня отримуємо знання, дізнаємося про нові відкриття. Завдяки інтернету наші учні мають доступ до будь-якої інформації. Головне – навчитися її сприймати. І це є однією з базових і ключових компетентностей, яка має сформуватися в дитини під час навчання. А роки карантинних обмежень та повномасштабна війна значно поглибили проблему з розвитком цієї компетентності. Адже невміння самостійно вчитися стало

однією з основних проблем, що спричиняють труднощі під час дистанційного навчання, а також впливають на успішність учнів.

Це вимагає нових підходів до навчання. За таких умов інформативна функція вчителя відходить на другий план, а основною стає роль організатора класної роботи. У школі учні мають сформувати навички та вміння самостійного оволодіння матеріалом, критичного його осмислення та застосування на практиці.

Пріоритетними на сучасному уроці літератури є самостійна робота з книгою, у процесі якої прийоми інтерактивного навчання поєднуються із самостійною роботою учня. Це робить освітній процес ефективним, адже ставить учнів перед необхідністю мислити, самостійно шукати шляхи вирішення навчальних завдань.

На своїх уроках заздалегідь продумую вид самостійної роботи, її тривалість, матеріал, який має бути використаний.

Щоб досягнути активності та самостійності учнів, намагаюсь створити нестандартну ситуацію. Наприклад, під час вивчення літератури в 5 класі застосовую досить цікавий прийом «Я відгадаю...». Діти намагаються розпізнати книжку за мінімальною кількістю другорядних героїв. Починають гру так: «Я відгадаю цей твір, почувши імена п'яти персонажів...». «А я – чотирьох...».

Під час перевірки знань тексту твору або при підведенні підсумків уроку пропоную учням гру «Розумна капуста». Напередодні уроку виготовляється «капуста» з паперових аркушів, на яких записуються запитання за змістом твору (на кожному аркуші по одному запитанню). Аркуші завернуті один на один, написом всередину. Учень, у якого «капустина», розкриває «лист», читає запитання, відповідає й кидає іншому учню. І так до останнього аркуша. Подібна робота спонукає учнів вдумливо та уважно читати художній твір.

Для учнів така діяльність є цікавою, а тому через певний час вони вже складають свої запитання.

Ефективною, на нашу думку, є методика роботи з текстом за найважливішими епізодами. Текст художнього твору, що вивчається, ділимо на логічно завершені фрагменти, ставимо до кожного з них запитання. Ці запитання використовуємо під час аналізу твору. У класі прочитуємо кожен частину та проводимо бесіду. Так учні знайомляться з художнім твором за головними епізодами, і в них виникає бажання глибше пізнати твір.

Можна запропонувати школярам такі види самостійної роботи: скласти усний твір, невелику казку, загадку, сенкан, продовження до оповідання чи вірша. Головне, аби діти зрозуміли, що кожен може бути творцем, тому даю можливість упевнитися у власних здібностях, отримати задоволення від творчості.

Для перевірки змісту художнього твору чи знань з теми, що вивчається, цікавою є гра «Чарівні кола». Запитання учні готують заздалегідь. Під час її проведення учасники стають у два кола – внутрішнє (нерухоме) та зовнішнє (рухоме). Учні внутрішнього кола ставлять питання, а учні зовнішнього – відповідають. За сигналом ведучого учасники пересуваються праворуч та опиняються перед новим партнером. Завдання для учнів – пройти все коло та дати відповіді на всі питання. По закінченню гри обговорюємо складнощі, які виникли. Цей вид діяльності ефективний не лише для перевірки знань учнями тексту твору, а й для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами.

Під час проведення гри «Подорож з героєм» діти по чергово називають сюжетні події твору.

Цікавим видом роботи є складання ребусів та чайнвордів на літературному матеріалі.

«Аукціон знань» особливо ефективний на підсумкових уроках з теми.

Інсценування художнього твору чи епізодів із життя письменника вимагає не лише знання тексту, а й глибокого проникнення в долю автора.

Цікавою інтерактивною формою роботи на уроках літератури є дискусія. Вона допомагає закріпити навчальний матеріал, з'ясувати рівень знань та умінь

учнів з певної теми, обмінятися інформацією, формує певні погляди та переконання, допомагає досягти взаєморозуміння між учасниками дискусії.

Діти із захопленням беруть участь у грі «Зустріч із письменником» чи «Інтерв'ю з літературним героєм». «Журналіст» складає опитувальник на основі відомих фактів із життя автора чи героя, проводить інтерв'ю з персонажем, роль якого виконує підготовлений учень.

Існує багато активних форм і методів самостійної роботи з книгою. Підбирати їх необхідно з урахуванням вікової категорії класу, знань, пам'ятаючи, що дітям подобаються нестандартні підходи. І коли ми вносимо в урок «цікавинку», то пробуджуємо в них інтерес до навчання, а отже, і результат виявляється якіснішим. Застосування вчителем цікавих форм і методів роботи на уроці стимулює індивідуальну активність учнів, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує кількість «пасивних» і невпевнених у собі учнів, забезпечує високу ефективність навчання і розвитку майбутніх фахівців, формує певні особистісні якості та компетентності, а також дає змогу вчителю самовдосконалюватись, по-іншому мислити, діяти та оновлювати власний творчий потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1. Бухлова Н. В.** Організація самоосвітньої діяльності учнів. Харків : Видавнича група «Основа», 2003. 64 с.
- 2. Бухлова Н. В.** Як навчити учня вчитися: поради та рекомендації. Київ : Шкільний світ, 2007. 128 с.
- 3. Ворожейкіна О. М.** 100 цікавих ідей для проведення уроку. 3-тє вид. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 255 с.
- 4. Дьомін А. І., Кондратюк О. П.** Методи і форми організації навчання. Київ : Вища школа, 1975. 112 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Клещова Оксана Євстахіївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
sanaklesh@gmail.com

Ключові слова: пісня, пісенний текст, комунікативна компетентність, лінгводидактичний засіб, освітній простір.

*Школа має стати місцем,
де виховується здорове та компетентне покоління...
(Олена Зеленська).*

Минулий рік повномасштабної агресії північного сусіда став жорстоким випробуванням для нашого народу, а відтак і для нашої української освіти. Ми переосмислили своє життя, свою професійну відповідальність. Ми сповнені віри в нашу перемогу, в нашу українську освіту: середню школу і вищу школу, які повинні вистояти, вижити, а освітяни вийти переможцями – з новими планами розвитку особистісного і професійного життя.

«Російсько-українська війна є не тільки жорстоким випробуванням для українського народу, а й наріжним каменем оцінки стану речей у різних сферах суспільного життя, зокрема в освіті. І сьогодні з повним правом можна засвідчити, що українська освіта з честю витримала цей іспит [1, с. 2]. Завдяки вчителю Україна відстояла свою державність, завдяки вчителю Україна перемаже російського агресора, завдяки вчителю Україна займе достойне місце в сім'ї Європейських народів! Слава українському вчителю! Слава Україні!» [1, с. 5], – такими позитивними і, гадаємо, пророчими словами закінчив свою

наукову доповідь «Підготовка вчителя: виклики і відповіді» академік НАН і НАПН України, президент Національної академії педагогічних наук України Василь Кремень цього року у березні на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти.

Сучасні уроки української мови спрямовані насамперед на формування в учнів важливої для життя в суспільстві комунікативної компетентності, яка передбачає вміння не тільки ефективно спілкуватися в будь-якій ситуації, передаючи й сприймаючи інформацію, а й відчувати та викликати емоції, отримувати естетичну насолоду.

Пріоритетність завдань навчання здобувачів освіти успішної комунікації, необхідної для сучасного життя, впливає саме з мети, закладеної в новій редакції Державного стандарту базової середньої освіти України (2020 р.) [2] й оновленій програмі з української мови, які ґрунтуються на засадах компетентнісного, когнітивно-комунікативного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до навчання, що зумовлює чітке визначення результативного складника засвоєння змісту базової й повної загальної середньої освіти.

Непросте сьогоднішня Нової української школи ставить перед сучасним учителем відповідні завдання, а саме: сформувати в сучасного здобувача освіти навичку навчатися протягом усього свідомого життя та вміти самостійно визначати цілі, а головне – вміти їх реалізувати й навчитися контролювати та прискіпливо оцінювати власні результати праці.

Учитель – це людина, на якій тримається освіта, а відтак і реформа. Основний із принципів НУШ – це мотивований учитель, а щоб навчати по-новому, вчитель повинен отримати свободу дій – вміти обирати навчальні матеріали, вміти імпровізувати та експериментувати.

Основна мета курсу української мови в сучасній школі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови, а саме: її стилями, типами, жанрами в усіх

видах мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо, тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетентності.

Тексти українських пісень, на нашу думку, є саме тим лінгводидактичним значущим й ефективним навчальним матеріалом під час викладання української мови, за допомогою якого сучасний учитель зможе забезпечити успішне засвоєння мовних явищ і вивчення етнокультурної інформації здобувачем освіти.

Використання *пісень / пісенних текстів* у процесі навчання української мови сприяє підвищенню мотивації навчання сучасного здобувача освіти, позитивно впливає на його емоційний стан і ставлення до національної культури своєї країни, рідної мови, звичаїв і традицій українського народу.

Сучасний учитель української мови може використовувати пісенні тексти в будь-якій частині уроку, як матеріал, де паралельно здійснюється закріплення правил граматики: морфології і синтаксису, вивчається лексичний матеріал і одночасно вдосконалюються мовленнєві, орфографічні і пунктуаційні вміння та навички.

На нашу думку, сучасні тексти пісень (пісенні тексти) як дидактичний матеріал нині мають чимало переваг: по-перше: доступність (завдяки розвитковій мережі «Інтернет»); по-друге: достатня кількість мовного матеріалу; по-третє: постійне оновлення матеріалу; по-четверте: належність до культури країни (додаткова лінгвокраїнознавча інформація); по-п'яте: наявність численних і різноманітних реєстрів мови.

Ключові аспекти сучасного українського пісенного дискурсу:

1. ***Пісня / пісенний текст*** є важливим, вагомим і потужним елементом духовного і культурного життя українців.

2. ***Пісенний текст*** – важливий лінгводидактичний засіб вивчення української мови в сучасному освітньому просторі.

3. Сучасний український пісенний дискурс вирізняється оригінальними *пісенними текстами*, авторською та виконавською майстерністю.

4. Наявність експресивно насиченого феномена – пісні – викликає цікавість багатьох дослідників. У пісенному тексті спостерігаємо мовні й мовленнєві явища, що заслуговують на вивчення. Сучасна українська *пісня / пісенний текст* – багатогранне явище, яке вражає своєю різноманітністю напрямів і техніки.

5. Саме *рідна пісня як і рідна мова* – це найважливіший засіб патріотичного виховання, вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість нашої мотивованої молоді, ідентифікаційним кодом української нації. Також *сучасні пісенні тексти* є досить мінливими, вражаючими, сповнені громадянськими мотивами лірики, патріотизму, вони несуть глибоке смислове, культурне і виховне навантаження.

6. Як правило, *ідіостиль сучасного автора-виконавця* виявляє органічне поєднання національного світосприйняття й індивідуального осмислення та переживання особистого, становить особливу єдність, у якій взаємодіють традиції і новаторство, усталені й індивідуальні *авторські пісенні образи*.

7. Лексичні засоби виразності мовлення відіграють надзвичайно важливу роль у становленні *мовної особистості сучасного автора* пісенного тексту / співака.

8. Сучасні тексти пісень містять багато оригінальних авторських образів.

9. Часте використання *символів*: як правило, це символічні образи рідної України, батьків, друзів-побратимів, коханої / коханого і самі *пісні*, які стали своєрідним символом війни в країні. Наприклад, справжньою візитівкою України стала відома пісня «Ой, у лузі червона калина», яку під час війни уперше акапельно заспівав фронтмен гурту «Бумбокс» Андрій Хливнюк у центрі столиці на Софійській площі, і яку(пісню) потім переспівали відомі й маловідомі виконавці у всьому світі. До цього додалася пісенна творчість таких відомих українських виконавців як С. Вакарчук, Н. Могилевська, О. Пономарьов, М. Хома, А. Пивоваров, М. Барських та ін.

10. Метром української пісні, справжнім еталоном українськості, на нашу думку, є Тарас Петриненко і його незабутні пісні: «Україна» (яка стала своєрідним неофіційним гімном нашої держави), «Пісня про пісню», «Господи, помилуй нас!», «Ми не закінчили розмову», які є золотим фондом української популярної музики, які повинні бути внесені до шкільної програми, оскільки відображають нашу ментальність.

11. *Пісня «Ой у лузі червона калина»* – це своєрідний гімн Українських січових стрільців, яка 2022 року – у час вторгнення ворога на нашу землю – стала *уособленням нашого спротиву*, нашої боротьби та гуртування перед російською агресією. Ця пісня набула неабиякої популярності: її виконували українські та світові знаменитості, а також дорослі та маленькі українці.

12. *Пісня «Стефанія»*, з якою гурт «Kalush Orchestra» здобув для України перемогу в пісенному конкурсі «Євробачення» 2022 року, стала знаковою подією на культурному фронті українців.

13. *Українська символіка*, що відображає особливості минулої і сучасної історії українського народу, здатна слугувати потужною зброєю, що наближає перемогу України в російсько-українській війні. Окремі сучасні пісні 2022 – 2023 років стали символами боротьби у підступній й кровопролитній війні, розв’язаній країною-агресоркою, і саме *українська пісня* рятує людей від депресії та піднімає бойовий дух української нації.

14. Змінилася радикально *символічна лексика*, до якої додалася характеристика української звитяги й незламності: *«Азовсталь»*, *аеропорт*, *кіборг*, *пес Патрон*, *«привид Києва»*, *паляниця*; *«Доброго вечора, ми з України!»*. У 2018 році Верховна Рада України затвердила вітання *«Слава Україні!»* – *«Героям слава!»* як офіційне в лавах Збройних сил України та Національної поліції.

Пісенні тексти доцільно використовувати на уроках української мови, оскільки вони відкривають широкі перспективи для того, щоб зміст і структура кожного уроку навчання мови були більш цікавими, інформаційно насиченими,

комунікативно орієнтованими і результативними з погляду реалізації завдань навчання, освіти, виховання та розвитку особистості сучасного здобувача освіти.

Учні навчаються аналізувати образне слово на уроках української мови відповідно з позицій мовознавства чи літературознавства у межах шкільних програм. Така паралельна робота збагачує їх, удосконалює навички сприймання й розуміння тексту, розвитку зв'язного мовлення як основи комунікації. Кожен учитель шукає свої шляхи, спонукаючи вихованців до засвоєння естетики образного слова на уроках української мови, вироблення вмінь аналізувати естетичні словесні образи в текстах і будувати власні висловлювання, естетично багаті й комунікативно виправдані.

На уроках української мови активно використовуються форми, методи і прийоми роботи з окремими словами, текстами, наприклад: словникова робота, різноманітні види вправ і завдань, спостереження над мовними явищами, бесіди; колективні, групові, індивідуальні форми навчання мови, розвиток монологічного й діалогічного мовлення тощо. Найважливішим навчальним засобом у цій роботі постає сама мова, за допомогою якої здобувачі освіти збагачують свої компетентності.

З метою засвоєння естетики художнього, образного слова в аналізованих текстах, окрім визначення основних ключових параметрів тексту (теми, основної думки, стилю мовлення, засобів зв'язності тощо), можна запропонувати учням виконання завдань аналітико-синтетичного й творчого характеру.

Відповідно до вимог програми у певному класі здобувачі освіти визначають мовні засоби, що створюють естетичні образи, описують вчинки людей, навчаються їх розпізнавати: позитивні та негативні, а також бачити красу докільця тощо. Учні аналізують засоби милозвучності, зіставляють засоби передавання мелодійності та краси самих звуків, їхніх комбінацій і краси реалій, які описують; виділяють ключові слова в аналізованих текстах, здійснюють елементи стилістичного експерименту – заміни певних естетично

значущих одиниць синонімами, визначають мовні засоби, що формують основні естетичні якості мовлення.

Пропонуємо приклади завдань для здобувачів освіти.

Завдання № 1. Напишіть розгорнутий відгук про сучасний український пісенний гурт, дотримуючись такої послідовності:

- Назва гурту, історія створення, учасники гурту.
- Чим вас зацікавив саме цей гурт (обґрунтувати на основі конкретних фактів і прикладів).
- Тематика пісенних текстів гурту.
- Символіка пісенних образів.
- Мовленнєва культура українського гурту.
- Як впливає пісенна творчість гурту на сучасного слухача?
- Які почуття у вас викликають пісні цього гурту? Які саме пісенні тексти вам запам'яталися?
- Чим збагатила вас пісенна творчість цього гурту? Чого навчила? Над якими питаннями змусила замислитися?
- Чи варто, на вашу думку, слухати пісні цього гурту? Якщо так, то поясніть, чому? Якщо ні – обґрунтуйте.

Завдання № 2. Визначте, які мовні засоби образності та оцінності, художні засоби використано в пісенних текстах гурту «*назва гурту*». Аргументуйте свою відповідь. Усно опишіть картини, що постали у вашій уяві.

Примітка: пам'ятайте, що образність мови досягається за допомогою використання тропів (*епітет, метафора, метонімія, синекдоха, порівняння, перифраза, гіпербола, літота, оксюморон, персоніфікація та ін.*) і стилістичних фігур (*антитеза, анафора, епіфора, симплока та ін.*)

Завдання № 3. Мозковий штурм. Поміркуйте! З'ясуйте!

- У яких стилях мовлення вживаються тропи, зокрема епітети, метафори, порівняння найчастіше?
- Чи можливе використання тропів в офіційно-діловому чи науковому стилях?

Завдання № 4. Гра-конкурс. Робота в групах. Завдання:

– Підготуйте запитання до пресконференції «Мова сучасних українських пісенних гуртів».

– Розкажіть про відомих представників сучасної української музики.

Завдання № 5. Запишіть пісенний текст. З'ясуйте тип мовлення. Визначте тему й основну думку пісенного тексту. Яку ідею прагнув донести до слухача/читача автор/виконавець даної пісні?

Завдання № 6. Прочитайте виразно пісенний текст. Знайдіть звертання та з'ясуйте якою частиною мови вони виражені, визначте їх відмінок. Які звертання є риторичними?

Прошу в неба й землі –

Не беріть їх собі!

Не беріть,

Не беріть їх собі!..

Прошу в неба й землі –

Залишіть їх сім'ї!

Боже, дай сили

Їм в боротьбі!

Мамо, не плач,

Заростуть окопи травною,

Стане зеленою чорна земля.

І загояться рани від болю.

І єдиною стане країна моя!

(Грина Федішин «Прошу в неба!»).

Завдання № 7. Запишіть подані рядки пісень фонетичною транскрипцією. Випишіть виділені слова і зробіть повний звуко-буквенний аналіз. Хто є автором цих пісенних текстів? Які пісні цього автора вам відомі?

1). Моє серце буде тільки твоїм до останньої весни,

Останньої весни.

Моє серце не покине твоє до останньої сльози,

Останньої сльози.

2). *Кожен щастя шукає своє,
Тільки доля усім нам пророчить.*

Я зустріла кохання моє

І я з ним розлучатись не хочу.

Завдання № 8. Орфоепічна робота. Прочитайте виразно з дотриманням правил інтонації пісенний текст Святослава Вакарчука. Визначте силовий і логічний наголос. Які інтонаційні засоби використовує виконавець пісні? Визначте стилістичну роль повторів слів у тексті. Поставте наголос у словах пісенного тексту:

Там, де для когось тільки лютий за вікном,

На моїй вулиці давно уже весна.

І дух захоплює немов від висоти,

Бо так живу, немов літаю я,

Так немов літаю я

Кожну мить, коли зі мною ти.

(Гурт «Океан Ельзи», пісня «На небі»).

Завдання № 9. У пісенних текстах використовуються метафоричні вислови *думки листаєш, почуття з весною в серці, почуття, що не згасає, кохання – мій потяг, пролітали ночі, розчиняюсь у твоїх очах, твої гріхи зав'язали очі мої, місяць лиже ніч, блудять зорі, любов вибирає сама.* Які тлумачення, на вашу думку, найточніше передають сенс цих висловлювань? Наведіть приклади власних метафоричних висловів.

Наш досвід показує, що майбутнього вчителя-словесника, педагога треба готувати як певну творчу особистість, яка надалі формуватиме творчу особистість свого здобувача освіти.

«Освітній процес тільки тоді може вважатися досконалим, якщо він забезпечує не лише успішне задоволення суспільних запитів сьогодення, а й визначає загальні підходи щодо вирішення майбутніх проблем» [3, с. 5].

Висновкуємо: одним із найважливіших завдань освіти в Україні на сучасному етапі є залучення молоді до національної культури на основі рідної мови, на основі рідної української пісні, бо саме пісня пробуджує в юних серцях прагнення глибше пізнати сучасний світ почуттів і навчить бачити та вирізняти справжню красу людини, природи та людських вчинків.

Отже, українська сучасна пісня / пісенний текст, сучасний пісенний дискурс увібрав у себе всю дидактичну міць українського образного слова та української музики й характеризується глибоким і різнобічним лінгводидактичним потенціалом; саме тому ми вважаємо, що *пісенний текст* є важливим лінгводидактичним засобом вивчення української мови в сучасному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г. Підготовка вчителя: виклики і відповіді / за результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 1 березня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5 (1). С. 1–6.

2. Державний стандарт базової середньої освіти.
URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah>.

3. Шкарлет С. Педагогічна інноватика в Україні. *Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність* : наук.-метод. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці : Видавничий дім «Букрек». 2022. С. 5–6.

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВЕСНИКА В УНІВЕРСИТЕТІ

Кравченко Маргарита Віталіївна,

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри української мови,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава

lnu.kravchenko@gmail.com

***Ключові слова:** студентоцентрований підхід, студентоцентризм, студентоцентроване навчання, український словесник.*

В умовах формування нової освітньої парадигми студентоцентрований підхід являє собою обов'язковий складник у наданні якісних освітніх послуг. Студентоцентроване навчання передбачене Стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), ухваленими 2015 року. «Студентоцентроване навчання і викладання, – як зазначено в документі, – відіграють важливу роль у стимулюванні мотивації студентів, їх самоаналізі та залученні до освітнього процесу. Це означає ретельне обговорення процесів розроблення та реалізації освітніх програм та оцінювання результатів навчання. Запровадження студентоцентрованого навчання і викладання є таким, що:

- поважає і враховує різноманітність студентів та їх потреби, уможливорюючи гнучкі навчальні траєкторії;
- враховує та використовує різні способи надання освітніх послуг, якщо це доцільно;
- гнучко використовує різноманітні педагогічні методи;

- регулярно оцінює та коригує способи надання освітніх послуг і педагогічні методи;
- підтримує відчуття автономності у того, хто навчається, водночас забезпечуючи йому відповідний супровід і підтримку з боку викладача;
- сприяє взаємній повазі у стосунках «студент-викладач»;
- має належні процедури для розгляду скарг студентів» [1, с. 11 – 12].

Аналізуючи принципи, покладені в основу Болонського процесу реформування системи освіти країн Європи, В. Дейнека наголошує на тому, що «сучасна модель студентоцентричної освіти передбачає перехід від пасивної до активної форми освіти; формування критичного та аналітичного способів мислення у студентів; рефлексивний підхід до процесу викладання як з боку викладачів, так і з боку студентів; розподіл відповідальності за результати навчання між викладачем та студентом; збільшення автономності студента у процесі навчання [2, с. 48].

На сьогодні студентоцентроване навчання забезпечує посилення ролі здобувача вищої освіти як рівного учасника освітнього процесу – від пасивного слухача до активного діяча, який може впливати на процес отримання інтегральної, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, самостійно формулювати власні інтереси та потреби й виконувати поставлені завдання. Так, дослідниця Л. Гула переконливо доводить, що, «самостійна робота за студентоцентрованого підходу необхідна не лише для оволодіння змістом певної дисципліни, але й для формування здатності брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні вирішення та вихід із проблемних ситуацій» [3, с. 158].

З точки зору принципу студентоцентрованості здобувач вищої освіти є суб'єктом із власними унікальними інтересами, потребами, здібностями й досвідом. Він спроможний бути відповідальним учасником освітнього процесу, тобто перебувати в центрі освітнього процесу.

Студентоцентризм передбачає дотримання низки інших принципів, як-от:

1) індивідуалізація навчання: здобувачам надається можливість вибору освітніх програм, освітніх компонентів у межах освітньої програми, методів навчання відповідно до їхніх потреб та рівня підготовки;

2) активна роль здобувача вищої освіти: студент виступає в ролі активного учасника освітнього процесу, залучений до ухвалення рішень щодо свого навчання, бере участь в оцінюванні якості освітньої програми, використовує різноманітні методи активного навчання, зокрема групові проекти, дослідницьку діяльність тощо;

3) орієнтація на розвиток компетентностей: студентоцентризм передбачає розвиток у здобувачів вищої освіти таких компетентностей, як критичне мислення, проблемне мислення, комунікативні навички, креативність, зокрема за допомогою проєктної та практичної діяльності;

4) підтримка взаємодії та співпраці: студентоцентризм передбачає підтримку взаємодії між викладачем і здобувачем ВО.

Реалізація принципів студентоцентрованого навчання передбачає сформованість у викладача ЗВО відповідної професійної компетентності. Слушною є думка Л. Рябовол про те, що «вміння організовувати й реалізувати студентоцентроване навчання – невід’ємний складник професійної діяльності викладача ЗВО, інваріантний компонент відповідної загальної професійної компетентності» [4, с 57].

Зупинимось на можливостях втілення студентоцентрованого навчання в нашому університеті.

Насамперед, ідея студентоцентризму узгоджується зі Стратегією розвитку ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» на 2019 – 2025 роки, зокрема з місією університету, яка полягає в забезпеченні підготовки конкурентоздатних фахівців на основі органічної єдності високоякісного студентоцентрованого навчання, наукової діяльності, розвитку соціальної активності, креативності, патріотизму. Серед цінностей, відповідно до яких університет здійснює свою діяльність (критичне мислення; академічна доброчесність; автономність і свобода; системність та інтеграція; внутрішня й

зовнішня відкритість; демократичність і прозорість для суспільства; гуманізм і толерантність стосовно культурної різноманітності) студентоцентризм посідає важливе місце.

Передумовою повноцінного студентоцентрованого навчання є можливість свідомого вибору абітурієнтом відповідної освітньої програми. Студентоцентрований підхід реалізується, зокрема, в наданні можливості формування індивідуальної освітньої траєкторії, обранні тем курсових робіт, доповідей, статей, тез, участі в обговоренні проєкту освітньої програми.

Важливим засобом забезпечення студентоцентрованого підходу є постійна комунікація здобувачів вищої освіти з гарантом освітньої програми та науково-педагогічними працівниками, що входять до групи забезпечення. Така комунікація відбувається як під час безпосередніх спілкувань (бесіди, робочі зустрічі), так і з використанням соцмереж, практики проведення анонімних опитувань. При цьому пропозиції та зауваження здобувачів вищої освіти щодо форм та методів викладання, які вони висловлюють у feedback'у після завершення освітнього компонента, ураховують під час організації освітнього процесу.

Студентоцентроване навчання і викладання – це процес, орієнтований на формування такої моделі освітнього процесу в університеті, за якої інтегративна, загальні та спеціальні (фахові) компетентності, яких повинен набути здобувач вищої освіти, спрямовані на задоволення його власних потреб і забезпечують його затребуваність на сучасному ринку праці, високу конкурентоспроможність.

Студентоцентроване навчання передбачає також забезпечення публічності інформації про освітні програми, широке залучення внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів до розробки освітніх програм, їх моніторингу та періодичного перегляду, ураховує потреби здобувачів вищої освіти шляхом створення можливостей для індивідуальних освітніх траєкторій, стимулює самостійну роботу здобувачів вищої освіти, підтримку впровадження

інноваційних педагогічних технологій та створення атмосфери взаємоповаги і взаєморозуміння між здобувачами освіти і викладачами.

Реалізація студентоцентрованого навчання у процесі підготовки українського словесника забезпечується в такий спосіб:

- через оприлюднення освітніх програм на вебсайті університету;
- створення можливостей для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій (вільний вибір студентами, які навчаються за освітніми програмами «Українська мова і література», «Українська мова і література. Мова і література (англійська)» спеціальності 014 «Середня освіта», навчальних дисциплін відповідно до процедури обрання здобувачами вищої освіти дисциплін вільного вибору);
- можливість здобути освіту в іншому закладі вищої освіти або шляхом неформальної та інформальної освіти відповідно до процедур визнання результатів навчання;
- організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти, яка регламентована робочою програмою відповідного освітнього компонента, а її мінімальний обсяг залежить від обсягу освітнього компонента;
- оцінювання якості освітньої програми здобувачами вищої освіти, випускниками;
- оцінювання рівня підготовленості випускників до професійної діяльності роботодавцями, передбаченого процедурою оцінки якості освітньої програми та внесення змін до неї.

Отже, студентоцентроване навчання є домінантою розвитку вищої освіти, запорукою забезпечення якості вищої освіти. Тому перед колективом університету постає важливе завдання впровадження студентоцентрованого підходу в проєктування та реалізацію освітніх програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гула Л. Студентоцентрований підхід до організації самостійної роботи студентів у ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 2. С. 157–161. URL : http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_2/25.pdf.

2. Дейнека В. Студентоцентризм: традиції та сучасність. *Студентоцентрований навчальний процес як запорука забезпечення якості вищої медичної освіти*: матеріали ЛІІІ навч.-метод. конф. ХНМУ (Харків, 29 січня 2020 р.) / Міністерство охорони здоров'я України, Харк. нац. мед. ун-т. Харків : ХНМУ, 2020. Вип. 10. С. 46–49. URL https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/25687/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%20L%D0%86%D0%86%D0%86_20.pdf.

3. Рябовол Л. Т. Організація студентоцентрованого навчання як складник професійної діяльності викладача ЗВО. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Вип. 205. 288 с. URL : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-54-58>.

4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ.: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с. URL : https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.

**КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ
ЯК СКЛАДНИК ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ**

Лапко Олена Анатоліївна,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української та зарубіжної літератури,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
olena.lapko1212@gmail.com

Ключові слова: підсумкова атестація, мовно-літературна освіта, аналіз тексту.

Мета підсумкової атестації здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 014.01 «Середня освіта (Українська мова і література)» – перевірити й оцінити рівень готовності випускників до самостійної роботи за фахом, тобто рівень сформованості їхніх професійних компетентностей.

У процесі підготовки та проведення підсумкової атестації постають певні проблеми, пов'язані, зокрема, з контентом і формою завдань практичного характеру. Вони мають відповідати кільком вимогам: уможлиблювати перевірку рівня сформованості як можна ширшого спектру професійних компетентностей, створювати оптимальний баланс щодо використання «домашніх заготовок» та необхідності імпровізувати, бути компактними за часом підготовки та презентації результатів виконання, за потреби передбачати можливість використання в дистанційному форматі тощо.

Оскільки текст є основним об'єктом пізнання у філологічній галузі та засобом навчання мови й літератури, перевірку практичної підготовки

випускників, на наш погляд, доцільно здійснювати, запропонувавши комплексний (інтегрований) лінгводидактичний й літературознавчо-методичний аналіз ліричного твору, передбаченого для текстуального вивчення в шкільному курсі української літератури. Таке практичне завдання дозволяє випускникам продемонструвати й набуті знання та уміння в предметній галузі, і методичну підготовку.

Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти одним із наскрізних умінь у всіх ключових компетентностях є вміння усвідомлено читати текст, розуміти його, сприймати передану ним інформацію, водночас метою мовно-літературної освіти є формування компетентного мовця й читача, який, зокрема, здатний читати інформаційні та художні тексти [1, с. 5, 7].

Текстоцентричність мовно-літературної освітньої галузі вимагає від майбутнього вчителя-словесника високого рівня сформованості й навичок мовознавчого та літературознавчого аналізу тексту, і вмінь добирати оптимальні методичні прийоми роботи з ним на уроках української мови й літератури.

Художня своєрідність ліричного твору полягає не лише в невеликому обсязі та віршованій формі, а й у його місткості «за полісемантичним смислом» [2, с. 393], насиченості художніми засобами, поетичній «концентрованості» [3, с. 285]. Окрім того, повноцінне естетичне сприйняття лірики вимагає максимальної емпатичності читача [3, с. 285].

Практика викладання літературознавчих дисциплін засвідчує, що саме ліричний твір, порівняно з творами інших літературних родів, є найбільш складним і для аматорського читацького сприйняття, і для фахового аналізу, і для методичного опрацювання, метою якого є створення умов для максимально повного осягнення учнями художнього тексту.

Достатньо складний об'єкт аналізу, запропонований для практичного компонента підсумкової атестації здобувачів вищої освіти, дає змогу випускникові повною мірою продемонструвати аналітичні вміння в галузі мовознавства й літературознавства та методичну креативність.

Поєднання мовознавчого і літературознавчого компонентів запропонованого практичного завдання відповідає загальній тенденції до застосування інтегрованого навчання, а саме, до передбаченого Державним стандартом базової середньої освіти впровадження інтегрованих мовно-літературних навчальних курсів у мовно-літературній освітній галузі [1].

Практичне завдання підсумкової атестації, що передбачає аналіз тексту, містить два компоненти – мовознавчо-методичний і літературознавчо-методичний.

Так, мовознавчо-методичний компонент практичного завдання підсумкової атестації – лінгводидактичний аналіз – випускники виконують відповідно до двох послідовних етапів:

1) визначення дидактичного (навчального, розвивального й виховного) потенціалу навчального тексту як лінгвістичної одиниці;

2) визначення дидактичних функцій наявних у тексті мовних одиниць і згідно з цим методичне проектування роботи з текстом на уроці української мови – розроблення завдань для учнів відповідно до вимог чинної програми.

Літературознавчо-методичний аналіз також передбачає два етапи:

1) здійснення аналізу художнього твору як основи методичної моделі його шкільного вивчення;

2) окреслення системи роботи над цим поетичним текстом на уроках української літератури.

Робота випускника на першому етапі літературознавчо-методичного аналізу передбачає застосування вмінь не перетворювати аналіз художнього тексту на формальну констатацію жанрово-родової своєрідності, особливостей ритмічного малюнку та мелодики вірша, засобів образності, застосованих на різних рівнях поетичного тексту, його композиційних особливостей тощо.

Натомість випускники повинні виконати таку роботу:

- по-перше, зосередитись на мистецькій функції художніх прийомів, на їхній ролі в розкритті художнього смислу поетичного тексту, у створенні його семантичних нюансів та емоційних акцентів;

- по-друге, спираючись на чинні шкільні програми з української літератури, визначити, які саме елементи здійсненого літературознавчого аналізу ліричного твору можуть стати основою для методичного моделювання аналізу поезії на уроці.

Другий етап літературознавчо-методичного аналізу вимагає запропонувати загальну стратегію роботи над твором, визначити її методичні акценти та розробити приклади завдань, які можуть бути використані на різних етапах роботи учнів над цим твором: на вступному етапі, спрямованому на підготовку до читання ліричного твору, у процесі його сприйняття та усвідомлення (читання художнього тексту та осмислення твору шляхом аналізу та синтезу), на етапі емоційної, ціннісно-світоглядної, творчої рефлексії [4, с. 137–138].

Звичайно, комплексний аналіз ліричного твору як практичний компонент підсумкової атестації майбутніх учителів-словесників не може бути універсальним та всеохопним засобом перевірки рівня сформованості професійних компетентностей. Проте в процесі його підготовки, виконання й презентації результатів під час комплексного іспиту випускник повинен продемонструвати достатньо широкий спектр фахових знань і вмінь, які є складниками багатьох професійних компетентностей, зокрема:

- «грунтовні знання освітньої галузі / навчального предмета (інтегрованого курсу)»;
- знання вимог до результатів навчання за державними стандартами освіти, типовими освітніми програмами;
- знання методик і технологій моделювання змісту навчання, форм, методів, засобів, технологій навчання, виховання і розвитку учнів різних вікових груп засобами освітньої галузі, навчального предмета (інтегрованого курсу);
- знання технологій розвитку критичного мислення учнів, підходів до формування ціннісних ставлень учнів;
- уміння «формувати в учнів уявлення про освітню

- галузь/навчальний предмет (інтегрований курс) на основі сучасних наукових досягнень»;
- уміння «застосовувати сучасні методики і технології моделювання змісту навчання учнів предметів (інтегрованих курсів)»;
  - уміння «добирати доцільні форми, методи та засоби навчання відповідно до мети і завдань навчального заняття, вікових та інших індивідуальних особливостей учнів»;
  - «формувати в учнів уміння аналізувати, обґрунтовувати, доводити власну думку, ставити запитання, висувати власні припущення, розрізняти факти і здогади, узагальнювати інформацію»;
  - «формувати ціннісні ставлення в учнів у процесі їхнього навчання, виховання і розвитку» (предметно-методична компетентність);
  - уміння «планувати і здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та інших особливостей учнів», «застосовувати методи роботи, навчальні матеріали та завдання для розвитку пізнавальної діяльності учнів» (психологічна компетентність);
  - уміння планувати й організовувати навчальні заняття (прогностична й організаційна компетентності) та інші [5].

Отже, комплексний аналіз ліричного твору вважаємо ефективним способом перевірки й оцінювання рівня сформованості фахових знань і вмінь майбутніх учителів-словесників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Державний стандарт** базової середньої освіти. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 25.04.2023).
2. **Літературознавчий словник-довідник** / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
3. **Галич О., Назарець В., Васильєв Є.** Теорія літератури : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Вид. 4-те, стер. Київ : Либідь, 2008. 488 с.

4. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с.

5. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

ФОРМУВАННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

Любич-Роман Оксана Миколаївна,
учитель української мови і літератури,
Лубенський заклад загальної середньої освіти I – III ступеня № 4
Лубенської міської ради Полтавської області,
м. Лубни
oxana1976oksana@gmail.com

***Ключові слова:** компетентність, мовно-літературна компетентність, освітнє середовище, електронне навчання, педагогічні технології.*

Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. Головне завдання, яке стоїть перед учителем-словесником, – навчити, як здобувати знання, застосовувати їх для розв’язання будь-якої життєвої або виробничої проблеми. На сьогодні потрібно не просто дати учню базовий рівень освіти, а сформувати творчу та компетентну особистість, яку потребує суспільство сьогодні. Поняття компетентності поєднує в собі знання, навички, внутрішні потреби, досвід, ціннісні орієнтації.

На уроках словесності формується найперше мовленнєва компетентність учня: знання основних мовознавчих понять, уміння сприйняти, зрозуміти, оцінити й відтворити почуте або прочитане, здатність до мовленнєвої творчості з метою реалізації власних задумів, уміння спланувати, контролювати, оцінювати власну й чужу мовленнєву діяльність відповідно до комунікативної мети. Тому сучасні уроки словесності завжди необхідно тісно пов’язувати з повсякденними ситуаціями, щоб вони були не відірваними від реального життя, а навпаки, учили дітей орієнтуватися в складних перипетіях сучасності, мислити, висловлювати власні погляди й переконання.

У сучасних методиках немає нічого абсолютно нового, їхня новизна – в інтеграції добре знайомих педагогічних елементів і прийомів, що загалом формують цікавий, ефективний підхід. Саме тому в роботі вчителя-словесника потрібно використовувати як елементи традиційного навчання (ОЗОН, інтегрування, проблемне та інтерактивне навчання), так і сучасні мультимедійні технології ІКТ та ІКМ. Це дозволяє створити якісно нове інформаційне освітнє середовище без кордонів, з можливістю побудови системи електронного навчання (*e-learning*: електронні бібліотеки, навчально-методичні мультимедіаматеріали, віртуальні тестові практикуми, віртуальні аудиторії, вебквести тощо; *m-learning*: передавання знань на мобільні пристрої з використанням мобільного інтернету та Wi-Fi; *u-learning*: неперервна освіта з використанням інформаційно-комунікаційних засобів у всіх сферах життя суспільства).

Розвиток і впровадження цих технологій багато в чому залежить від рівня відповідної техніки, тому найчастіше доцільно застосовувати змішане навчання (*blended learning*), яке поєднує названі моделі з традиційними аудиторними заняттями, передбачає створення комфортного освітнього інформаційного середовища.

Більшу частину навчального процесу займають уроки, у яких обов'язково наявний етап вивчення нового матеріалу. Дуже часто вчитель віддає перевагу лекційній формі, за якої в пам'яті учня залишається лише 20 % від почутого. Тому виходить, що найефективніші методичні прийоми уроку – ті, які спонукають до самостійної діяльності. Ніхто не відміняв та й не зменшує переваг розповіді або лекції, іноді це просто необхідно, але вони також повинні супроводжуватись активними діями учня.

Сучасні дослідження доводять, що звичайне нотування не зберігається в мозку. Ми запам'ятовуємо інформацію тоді, коли вона має вигляд певних моделей, схем та асоціацій. Учні не повинні залишатися бездіяльними на уроці, навіть під час лекції вони мають бути активними слухачами, працюючи над проблемними завданнями, складаючи розгорнутий план, хронологічну

таблицю, малюючи асоціативні та структурно-логічні схеми, кущі, карти розуму тощо.

У процесі навчально-виховної діяльності варто використовувати інтерактивні методи та прийоми. Вони є універсальними для розвитку життєвих компетентностей, формують уміння колегіально вирішувати завдання, сприяють активізації особистісних якостей школяра. Коли учень наодинці з яким-небудь завданням, воно може виявитися йому й не під силу. А в команді будь-яке завдання не таке вже й страшне – і невпевненість відступає! Тому варто активніше долучатися до використання групових видів роботи («карусель», «мозаїка», «коло ідей», «акваріум», дискусія у формі ток-шоу, дебати, флешмоби, імітаційні ігри тощо).

Практично в усіх типах уроку присутній такий елемент як узагальнення та систематизація знань. Методичні прийоми, які можна застосувати на цьому етапі, дуже різноманітні: робота з текстом підручника, додатковою літературою, мультимедійною дошкою, смартфонами, але головне, щоб вони відповідали рівню підготовки учнів, віковим особливостям класу, технічному оснащенню школи. На цьому етапі уроку можна широко використовувати описані вище прийоми, оскільки вони практично не потребують особливої трансформації. А також достатньо результативними є брейнстормінг, фішбоун, «займи позицію», «дерево рішень», дискусія, рефреймінг тощо.

Переважає більшість сучасних школярів має кліпове мислення, нетривку зосередженість, телефонозалежність, тому всі прийоми повинні бути спрямовані на зацікавленість учнів, тобто потрібно під час роботи залучати те, що зараз є невід'ємною частиною життя підлітків, – гаджети (смартфони, планшети). Одним з таких прийомів є робота з QR-кодами, яка спонукає дітей до роботи з різними джерелами інформації.

Цікавими є такі форми роботи: створення сторінки в соціальних мережах, інфографіки, підводки до популярних телепередач, інтерактивного плакату, постеру, скрайбінгу, розробка обкладинки, афіші, буктрейлера та реклами твору. Доречним буде використання можливостей, які надають соціальні

мережі, оскільки вони мають більш широку аудиторію та дають змогу за вдалих допис отримати не просто схвальний відгук чи позитивну оцінку вчителя, а й задоволення від визнання певною кількістю людей. Саме тому актуальним для учнів є написання есе, лаконічних повідомлень («постів», «твітів» на сторінках Instagram, Twitter, Facebook), створення коротких відео з коментарями.

Отже, завдяки доречному поєднанню традиційних та сучасних педагогічних технологій підвищується інтерес до вивчення предмета. Школярі краще аналізують навчальну інформацію, формують та правильно висловлюють власну думку, аргументують і дискутують, моделюють різні соціальні ситуації; мають навички проєктної діяльності, самостійної творчої роботи тощо.

**УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ НАЦІЄТВОРЕННЯ,
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ Й ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ**

Мастаєва Оксана Василівна,

учителька вищої категорії, старший учитель,
Лубенська загальноосвітньої школи I – III ступенів № 2,
Лубенської міської ради Полтавської області,
м. Лубни
oksanamastaeva@gmail.com

Ключові слова: українська мова, учитель-словесник, національно-мовна особистість, патріот.

Мова – це не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного й ментального зростання, а отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості.

У державотворчому процесі мова, поряд із внутрішніми консолідуючими чинниками, виконує й зовнішню функцію, яка полягає у виокремленні держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації і держави серед багатомовної спільноти.

У суспільстві, де переважає корінний етнос і панує його мова, як, наприклад, у країнах Європи, зазначені функції мови поєднуються гармонійно. У цих державах мова виступає еталоном державної самодостатності, самоцінності й неповторності.

Але в Україні склалася інша ситуація: утративши свободу, тривалий час перебуваючи в складі інших держав, українська нація позбулася можливості повноцінно користуватися своєю мовою.

Унаслідок заборон і дискримінації, адміністративно-силового тиску, якому піддавалася українська мова упродовж багатьох років, значна частина населення, зокрема й етнічних українців, відчужена від використання рідної мови як засобу національної комунікації та головного інструменту консолідації нації. Особливо дається взнаки спадщина тривалого домінування в Україні російської мови, яка й сьогодні впливає на мовну ситуацію в державі [1, с. 2].

Саме тому виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу, а проблеми мови та мовлення – актуальними.

Здобувачі освіти мають усвідомлювати, що без оволодіння рідною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства.

Тож перед учителем-словесником постає важливе завдання – сформувати національно-мовну особистість, яка має володіти такими вміннями та навичками:

- виявляти інтерес до вивчення української мови, відчувати потребу у здобутті знань і виробленні комунікативних умінь з дотриманням мовних норм;
- створювати тексти, використовуючи різні мовні й мовленнєві засоби;
- імпровізувати мовлення відповідно до ситуації спілкування;
- будувати монологічний виступ, зокрема дискусійного характеру;
- користуватися різними стилями й типами мовлення;
- уміти поєднувати репліки в процесі діалогу, розгортати діалог;

- дотримуватися основних правил спілкування під час монологічного та діалогічного мовлення [2, с. 15 – 17].

Українська мова як навчальний предмет несе надзвичайно високу пізнавальну цінність: прищеплення почуття любові до рідної мови, формувати вільне володіння нею.

Виховання патріота – завдання надзвичайно складне, тому вимагає належної змістової наповненості занять з учнями, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової, розвиваючої, творчої діяльності.

Основними напрямками виховання національної свідомості та патріотизму на уроках української мови є:

- 1) виховання пошани й любові до рідної мови, прагнення зберегти її;
- 2) формування думки про значення родини, сім'ї, роду, родоводу;
- 3) формування знань про історію України, державні та національні символи;
- 4) формування стійкості у своїх національних переконаннях;
- 5) формування в школярів національної гідності і гордості за свою землю, народ, Батьківщину.

Робота над формуванням патріотизму проводиться в кожному класі, однак обсяг роботи різний і залежить від загальної підготовки учнів та специфіки програмового матеріалу з української мови.

Наприклад, у 5 класі подаю поняття державності мови, ознайомлюю учнів зі значенням мови в житті суспільства, з'ясуємо, як вона з'явилась, розвивалась тощо.

У 8 класі – це розмова про процес і результат розвитку рідної мови в ході історичного становлення українського суспільства та його культури, функції мови в житті суспільства, про причини включення української мови до складу світових мов – політичних, наукових, культурно-історичних, лінгвістичних.

Для глибшого засвоєння теоретичного матеріалу з кожного розділу пропоную дітям цікаві, інноваційні форми навчальної діяльності: індивідуальні наукові розвідки, мовні проекти, мандрівки, лінгвістичні повідомлення.

Використовую такі інноваційні форми як моделювання ситуацій, що спонукають до самостійного мисленнєвого дослідження, рольові ігри, як-от: «Я – мовознавець», «Редактор» тощо.

На уроках розвитку комунікативних умінь і навичок акцентую увагу учнів на тих думках, почуттях, що формують патріотизм, наприклад:

- Чому українську мову називають солов'їною?
- Якого кольору слово «Україна»?
- Для чого потрібно знати історію свого народу?
- Що визнаєте про славних лицарів-запорожців?

Крім того, на уроках української мови використовую цікавий та пізнавальний дидактичний матеріал: тексти вправ, диктантів, переказів.

Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про козаків?

Списуючи, вставте пропущені букви. Поясніть їх правопис. Підкресліть у реченнях вставні слова, поясніть розділові знаки.

Озбро...ні люди з України оборонялися від татар, не раз самі гинули в битві, але часто й побивали татар і відб...рали від них їхні табуни, а здобич ділили між собою.

Ці люди наз...валися «к...заки», – може, від татарс...кого слова «каймак», що значить «віл...ний ч...ловік», «бе...страшний вояк». А що к...заки жили за порогами Дніпра, то їх названо запоро...цями. (За кн. А. Лотоцького «Історія України для дітей»).

Також народознавчі тексти мають глибокі виховні можливості. Вони свідчать про багатогранне життя українця, його героїзм, високі моральні якості, працелюбність, гостроту спостережень і дотепність, поетичність у поглядах на природу.

Здобувачі освіти добре сприймають і легко запам'ятовують народні прислів'я або вислови відомих людей патріотичного змісту, які досить часто використовую як епіграфи до уроку:

«Без Батьківщини нещасна людина», «Вітчизни не діліть, краще землю захистіть», «Собором ворога поборем», «Краще загину, ніж зраджу

Батьківщину», «Коли хата горить, хазяї не сваряться», «Нема без кореня рослини, а людей без Батьківщини», «Кожному мила своя сторона» (Григорій Сковорода), «Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя» (Сенека).

Використовуючи прислів'я як дидактичний матеріал, звертаю увагу на такі риси українців, як волелюбність (нескореність, незалежність, самостійність), честолюбство (прагнення до самовиявлення, наполегливість, цілеспрямованість), оптимізм (упевненість у своїх силах, переконаність у незборимості народу, життєрадісність, веселість, почуття гумору).

На уроках української мови формую чітке розуміння наступності поколінь, звертаю увагу учнів на відгомін колишніх перемог у сучасному житті, на конкретних прикладах доводжу, що справжні герої жили не лише в минулому, вони є й серед нас, тобто ми, сучасні українці, – нащадки духовно й фізично сильних людей, здатні й готові до боротьби за національну й особисту гідність

Особливу увагу приділяю творчим завданням: есе, замальовка, етюд, нарис, твір. Сучасний учень, пишучи твір на тему «Люди, з яких я беру приклад», «Людина – найвеличніша з істот», «Хто для мене є взірцем», «Громадянська позиція» або «У житті завжди є місце подвигу» – не ламатиме голову, де взяти героя, й не вигадуватиме надуманих подвигів. У нього є вибір із життєпису тисяч реальних, справжніх героїв, найвідоміші з-поміж яких – Герої Небесної Сотні, Кіборги, захисники «Азовсталі», усі українці, які творять щоденний подвиг.

Цікавими для старшокласників є завдання-дослідження, наприклад, багатства лексики або дотримання норм орфоєпії культурних і політичних діячів сучасності, дотримання лексичних та орфографічних норм рекламних оголошень, якими останнім часом перенасичені міста.

З ентузіазмом учні досліджують етимологію власних прізвищ, складають родовід, усвідомлюють себе носіями та продовжувачами сімейних, а отже, і народних цінностей, традицій.

Такі завдання допомагають учням простежити історію слова, основні лексичні шари української мови, на якій виростає мовно-національна свідомість.

Отже, систематичне національне виховання може подолати почуття національної меншовартості й сформувати людину – громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальова Т. В. Мова як засіб вираження національної самосвідомості. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 12. С. 2–5.

2. Предчук Т. Формування національно-мовної особистості у двомовному просторі. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 6. С. 15–17.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВЕСНИКА

Нікітіна Алла Василівна,
докторка педагогічних наук,
професорка кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
a.v.nikitina2017@gmail.com

Ключові слова: лінгводидактичний аналіз тексту, лінгвістичний аналіз тексту, професійна діяльність, український словесник, мовна особистість, мовна стійкість, лінгводидактичний дискурс.

Професійна діяльність українського словесника, зокрема вчителя закладу загальної середньої освіти передбачає якісне володіння сучасною мовою в різних формах, видах і жанрах, розуміння важливості суспільно значущих функцій української мови, а також її дидактичного (навчального, розвивального й виховного) потенціалу, спрямованого на формування компетентної мовної особистості здобувача освіти. Компетентність мовної особистості передбачає наявність насамперед таких здатностей, як-то:

- знання структури мовної системи й мовних правил;
- доречне застосування мовних одиниць у різних ситуаціях спілкування;
- володіння всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, слухання, письмо);
- уміння за допомогою мови будувати й підтримувати комунікацію зі співрозмовниками, переконувати їх, добираючи сильні аргументи, переконувати аудиторію, впливати на неї;

- відтворення за допомогою мовних одиниць свого ставлення до подій, ситуацій, вчинків людей тощо;
- різнобічна самореалізація за допомогою мовних засобів та ін.

Дидактичний потенціал мови загалом та її одиниць різних рівнів з певними семантичними, структурними, граматичними та іншими якостями розглядаємо як її властивість виконувати роль дидактичного засобу в конкретних ситуаціях освітнього процесу, насамперед у мовно-літературній галузі сучасної освіти.

Мовним одиницям властиві лінгводидактичні функції – потенційні можливості, дидактичний (а для навчання мови – лінгводидактичний) потенціал. Уміння розпізнавати дидактичний потенціал мовних одиниць у текстах різних стилів і жанрів мовлення, виявляти їх властивості як засобів формування визначених навчальною програмою ключових і предметної компетентностей учнів є для вчителя-словесника важливим показником професійної компетентності. Таку компетентність словесник виявляє під час здійснення лінгводидактичного аналізу тексту.

Метою цієї публікації є з'ясування суті лінгводидактичного аналізу тексту як компетентнісної якості вчителя української мови та ознайомлення з прикладом здійснення такого виду аналізу в його професійній діяльності українського словесника.

Відповідно до вимог Професійного стандарту вчителя закладу загальної середньої освіти [1] український словесник має володіти низкою компетентностей, які відображають особливості педагогічної діяльності, зумовлені змістом навчальної дисципліни, її об'єктом, предметом вивчення.

З-поміж професійних компетентностей учителя закладів загальної середньої освіти виділяємо насамперед такі, як *мовно-комунікативна* та *предметно-методична* (визначені в професійному стандарті вчителя будь-якої спеціальності), а також конкретизуємо компетентності, притаманні вчителю української мови і літератури, зокрема такі:

- *філологічна* (*лінгвістична й літературознавча*) як здатність використовувати в професійній діяльності власний філологічний потенціал, ерудицію);
- *психологічна* (здатність враховувати психологічні властивості учнів у процесі навчання мови);
- *організаційна* (здатність організовувати різні види й форми навчальної та пізнавальної діяльності учнів за допомогою мовних засобів);
- *методична* (здатність упроваджувати сучасні способи й засоби навчання мови).

Відповідно до сучасної освітньої парадигми учитель-словесник виконує роль наставника – того, хто супроводжує, йде поряд, однак на крок уперед, не транслює інформацію для механічного запам'ятовування учнями, а спонукає їх до розуміння мовних явищ, правил, традицій, до усвідомлення чужих думок і творчого використання мовних одиниць у власному мовленні. Тому педагогічна майстерність словесника полягає в ефективному використанні мови як засобу, інструментарію професійної діяльності.

Компетентний учитель-словесник, спостерігаючи за мовними одиницями, реалізованими в конкретних текстах і наділеними потенційними лінгводидактичними властивостями, може виявити семантично й граматично зумовлені ознаки засобу навчання, спроектувати способи (методи, прийоми, технології, форми, види роботи з учнями) й очікувані результати навчання мови й мовлення.

Навчання мови в закладах загальної середньої освіти передбачає текстоцентричний підхід (іноді методисти текстоцентричним називають принцип навчання), суть якого полягає в навчанні мови на текстовій основі, що забезпечує не тільки усвідомлене, практико орієнтоване сприймання здобувачами освіти мовних одиниць, явищ, закономірностей, але й формує мовну особистість як соціокультурно грамотну частину соціуму. Такий підхід

до навчання вимагає своєрідних навчальних ресурсів, певного інструментарію – текстів, у яких мова реалізована в мовленнєвій діяльності мовця.

Текст є для вчителя предметом аналізу й використання в роботі відповідно до вимог навчальних програм. Учитель має розуміти, що робота з текстом на уроках української мови, відповідно до такого провідного підходу, як компетентнісний, спрямована на опанування знань про текст як інструмент навчання, спрямований на вироблення в учнів умінь і навичок не тільки аналізувати тексти, але й будувати власні висловлювання, формувати судження, цінності, громадянську позицію, тобто – на сприяння соціалізації учнів, успішному професійному становленню тощо. Важливим підґрунтям методичної вправності вчителя-словесника є вміння визначати освітню роль мовних одиниць навчального тексту.

Уроки української мови в закладах загальної середньої освіти вирізняються з-поміж інших збігом предмета й засобу навчання, якими є мова. Адже здобувачі освіти опановують мову за допомогою мови, вивчають мову як засіб пізнання й мовлення задля спілкування з іншими людьми, соціалізації та вираження власних творчих можливостей.

Слушною є думка вітчизняних методистів М. Пентилюк і І. Кучеренко про те, що «на уроці вчитель має не тільки активізувати мислення, розвивати його типи, а й за допомогою слова сприяти формуванню осмисленого розуміння нового, показувати зв'язки з уже створеною системою мовних чи мовленнєвих понять. [2, с. 70]. Задля цього вчителеві необхідно опанувати наукові засади психології, педагогіки, лінгвістики, психолінгвістики, риторики, лінгводидактики й часткових методик навчання мови, систематично вдосконалювати дослідницьку компетентність, розвивати філологічну й методичну пильність, досконало аналізувати мовний матеріал з погляду лінгвістики й лінгводидактики, набувши відповідних компетентностей.

Обґрунтовуючи методичну систему формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови під час вивчення мовознавчих дисциплін, українська дослідниця Л. Рускуліс зазначає таке:

«Спостереження й аналіз мовних фактів і явищ виключає одноманітність у процесі навчання і представляє собою складну дослідницьку діяльність, у якій виникають проблемні ситуації, що спонукають напружено думати, свідомо виявляти суперечності в мовному матеріалі, обґрунтовувати власну думку» [3, с. 230 – 231]. Погоджуємося з позицією вченої про необхідність дослідницької діяльності в освітньому процесі майбутніх словесників, передусім діяльності креативної, такої, що розкриває аналітичні й творчі можливості кожного здобувача.

Виключення одноманітності, шаблонності під час лінгводидактичного аналізу тексту має допомогти словесникові визначити дидактичний потенціал навчального тексту й знайти йому застосування в освітньому процесі. Учителеві української мови необхідно з'ясувати, на формування яких саме компетентностей учнів орієнтований навчальний текст, які його можливості як засобу навчання. Необхідно визначити можливості тексту формувати в учнів, за Концепцією НУШ, здатності «реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час» [4, с. 11].

Словесникові варто зважати на те, що аналіз тексту на уроках української мови і української літератури відрізняється методичною спрямованістю й визначенням ролі одиниць мови (наприклад, слів, словосполучень, речень) як засобів навчання – засобів формування програмових компетентностей. Своєрідність аналізу тексту як засобу навчання на уроках української мови впливає зі структурно-семантичної та стилістичної ролі фонетичних, лексичних, граматичних та ін. одиниць мови в тексті. На уроках літератури аналіз тексту (художнього твору) як засобу навчання спрямований на сприйняття й осмислення учнями художнього твору – явища мистецтва, тому мовні одиниці цікаві насамперед як зображально-виражальні засоби. Схеми й технології літературознавчого аналізу мають бути спрямовані на уникнення механічного переказування твору. На уроках мови аналізують

тексти не тільки художнього стилю, але й інших функційних стилів мовлення (хоча на практиці для аналізу переважно використовують художні тексти).

Під час підготовки до уроку української мови словесник здійснює аналіз тексту з погляду лінгвістичної дидактики, що передбачає визначення дидактичного (навчального, розвивального й виховного) потенціалу навчального тексту як лінгвістичної одиниці; визначення дидактичних функцій наявних у тексті мовних одиниць, методичне проектування роботи з текстом на формування певних компетентностей учнів.

Такий аналіз тексту розглядаємо як окремий вид професійної діяльності філолога, спрямований на пізнання структури й змісту тексту – основного засобу навчання мови й мовлення в закладах загальної середньої освіти.

Здійснення лінгводидактичного аналізу тексту відносимо до особливо важливих професійних умінь учителя-словесника. Це вміння визначати навчальні й виховні функції текстів, різних за стилем, типом, жанром мовлення, здійснювати аналіз навчального тексту відповідно до основних лінгводидактичних засад, на яких побудовані часткові методики в конкретних ситуаціях освітнього процесу.

Нами було запропоноване таку дефініцію: «лінгводидактичний аналіз тексту» – це процес визначення словесником навчальних, розвивальних і виховних функцій тексту – його дидактичного потенціалу; технологічна розробка, що містить визначення мети й змісту навчання на основі тексту, упорядкованість процесу роботи з текстом як дидактичним матеріалом, поділ цієї роботи на етапи й операції, прогнозування результатів учнівської репродуктивної та творчої діяльності на основі тексту [5, с. 273]. Зважаючи на вимоги сьогодення, варто додати про визначення можливостей тексту формувати ключові й предметну компетентності учнів.

Учитель-словесник має оволодіти загальними, універсальними технологіями, що стосуються аналізу тексту, а також уміти застосовувати ті з них, які зумовлені конкретними освітніми завданнями відповідно до навчальних умов, насамперед теми, мети, способів і засобів навчання,

своєрідності учнівської аудиторії та особистісних якостей учасників лінгводидактичного дискурсу. Ці уміння особливо актуальні в сучасній школі, для якої характерна автономія учителя в розробленні навчальної програми на основі модельної, у використанні методів, прийомів, технологій навчання мови, виборі тексту як посередника спілкування з учнями та ін.

Педагог-словесник у професійній діяльності постає перед таким вибором: який текст запропонувати учням, за якою схемою його проаналізувати, яке творче завдання дібрати, щоб текст сприяв реалізації поставленої мети та надзавдання в спілкуванні (викликав у школярів бажання висловити власні думки з приводу почутого чи прочитаного в тексті, діяти згідно із ситуацією, розвиватися інтелектуально й духовно). Правильно здійснювати такий вибір учителям допомагають знання про наукові лінгвістичні й лінгводидактичні засади аналізу тексту, практика роботи з текстом у різних навчальних ситуаціях.

Проблему методики лінгводидактичного аналізу тексту розглядаємо насамперед у широкому контексті проблем лінгвістичного аналізу загалом та методики навчання української мови на текстовій основі – текстоцентризму.

Лінгвістичний аналіз тексту з мовознавчого й методичного погляду є об'єктом дослідження багатьох учених. Започаткували розроблення лінгвістичного аналізу художнього тексту в підготовці учителів-словесників учені І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ (1984 р.). Основи методики роботи з текстом, зокрема шляхом його аналізу, на уроках української мови в школі заклали в своїх роботах В. Мельничайко, М. Пентиліук, Л. Рожило, Т. Донченко, Г. Шелехова та ін. Сучасні вчителі української мови та здобувачі вищої освіти за спеціальностями «Середня освіта» і «Філологія» в роботі з текстом можуть спиратися на дослідження С. Єрмоленко, А. Загнітка, І. Кочан, М. Крупи, Л. Мацько, Н. Миронюк, А. Попович, О. Семенов та багатьох інших українських учених.

Науковими засадами лінгвістичного аналізу тексту є система понять, категорій, законів мови, методів її пізнання та зв'язок з мовленнєвою

діяльністю. За допомогою лінгвістичного аналізу в мові розрізняють: інвентар мовних елементів – фонеми, морфеми, лексеми тощо; регламент стосунків мовних елементів – їх зв'язки чи правила використання; текст – продукт мовленнєвої діяльності, структурно-семантичне сполучення мовних елементів за властивими певній мові правилами.

Уміння вчителя-словесника здійснювати лінгвістичний аналіз тексту лежить в основі методичних (фахових) умінь визначати лінгводидактичні функції (потенціал, можливості) навчальних текстів. Ці уміння передбачають опанування методів, прийомів, технологій, засобів навчання мови, що дасть змогу вчителю-словеснику ефективно використовувати лінгводидактичні функції тексту на уроках української мови.

Учитель-словесник під час підготовки до уроків української мови добирає дидактичний мовний матеріал з урахуванням його потенційних лінгводидактичних можливостей, тобто визначає спроможність мовних одиниць ілюструвати певні явища, функції, правила використання в мовленні, ознаки стилю, типу мовлення, засоби зв'язку речень у тексті, актуальне членування речень тощо. Отже, лінгвістичний аналіз тексту вважаємо підґрунтям лінгводидактичного, оскільки вчитель не може спроектувати текст на конкретні умови освітньої діяльності не здійснивши лінгвістичний аналіз цього тексту.

Методисти радять під час аналізу тексту з погляду лінгвістики й методики враховувати такі лінгвістичні поняття, як усні й писемні тексти, художні й нехудожні, прозові й віршовані, монологічні й діалогічні, розповідь, опис, роздум, абзац, макротекст і мікротекст, контекст та інші. Відповідно до цього виділяються основні параметри аналізу тексту: визначення теми й основної думки тексту, виділення абзаців (мікротем), визначення стилю і типу мовлення, аналіз структури тексту, аналіз мовних засобів [6, с. 298].

Під час здійснення лінгводидактичного аналізу тексту варто дотримуватися таких принципів навчання:

- *відповідності навчально-виховним завданням* (визначати придатність тексту для реалізації мети певного уроку);
- *соціокультурної та стратегічної зумовленості* (ураховувати вимоги відповідних змістових ліній програми);
- *структурно-семантичної єдності* (бачити функції мовних одиниць різних рівнів як засобів структурного й смислового зв'язку);
- *методичного прогнозування* (передбачати дії учнів і спроектувати власну діяльність);
- *дискурсної креативності* (спиратися на оригінальні творчі рішення завдань для педагога й учнів під час педагогічного дискурсу) [5, с. 273].

Пропонуємо таку орієнтовну схему (методичну модель) лінгводидактичного аналізу тексту:

1) найбільш виразні дидактичні функції мовних одиниць тексту, зокрема фонетичних, лексичних, морфемних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, текстотвірних;

2) клас, у якому може бути використаний текст;

3) тема уроку;

4) тип уроку;

5) структурний компонент уроку (мотивація, вивчення нового матеріалу, закріплення, повторення, узагальнення тощо);

6) мета використання тексту (формування комунікативної компетентності учнів, опанування мовних і мовленнєвих понять і явищ; формування вмінь застосовувати мовні одиниці; розвиток творчих здібностей учнів тощо);

7) способи реалізації міжпредметних зв'язків (асоціації зі змістом інших навчальних дисциплін, з культурними, соціально-історичними фактами та явищами, аналогії з творами інших видів мистецтва тощо);

8) мультимедійні засоби тексту на уроці (аудіальні, візуальні, аудіовізуальні);

9) завдання для учнів за текстом, спрямовані на формування ключових компетентностей і предметних компетентностей: мовної, мовленнєвої, комунікативної, риторичної (завдання на побудову власного висловлювання на основі аналізованого тексту).

Відповідно до цієї схеми виразно постають основні етапи лінгводидактичного аналізу тексту

I. *Професійне читання тексту вчителем, визначення навчально-розвивально-виховних характеристик, можливостей формування компетентностей учнів.*

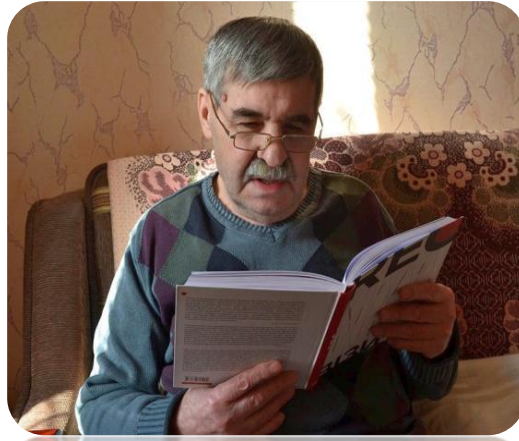
II. *Здійснення вчителем фахового лінгвістичного аналізу тексту з методичним коментарем. Аналіз тексту в єдності структури й семантики. Передбачення особливостей сприйняття текстової інформації учнями. Прогнозування результату аналізу.*

III. *Розроблення вчителем завдань для учнів за змістом тексту (завдання мовного, мовленнєвого характеру, творчі) з урахуванням мети – навчальної, розвивальної, виховної. Планування завдань для корекції, оцінювання та ін.*

Учитель-словесник може здійснювати повний (аналіз дидактичних можливостей виразних одиниць усіх мовних рівнів) лінгводидактичний аналіз тексту і частковий (вибірковий аналіз дидактичних можливостей певних мовних одиниць).

Це залежить від поставленої мети й умов лінгводидактичного дискурсу – індивідуальних і вікових особливостей учнів, мети, типу, регламенту уроку чи іншої форми навчання та ін.

Наведемо орієнтовний приклад часткового лінгводидактичного аналізу тексту. Для аналізу було обрано поезію сучасного видатного митця з Луганщини Василя Голобородька «Катерина Білокур: піжмурки квітів».

Василь Голобородько

«Катерина Білокур: піжмурки квітів»

Квітка ховається за квітку,
грається з глядачем у піжмурки,
не з'являється доти, поки її не назвеш:
«Ти, квітко блакитна, що в'єшся все вгору та вгору,
твориш своїм цвітінням перед очима стіну,
тоді вже й не знаєш, чи то квіти, чи небо –
кручені паничі».
І кручені паничі з'являються з-поза неназваних квітів.

«Ти, квітко блакитніша, що ростеш при дорозі,
подорожніх виглядом своїм звеселяєш,
проводжаєш ідучих із поля помахами
блакитної хусточки –
волошка».

І волошка виходить із-за спин інших квітів.
«Ти, квітко найблакитніша, що стелишся
низенько по землі,

щоб і мертві небо побачили –
барвінок».

І барвінок цвіте з-поза невідомих квітів.

Для тих, хто не знає їхні назви по-українському,
квіти не існують:
для чужинців, які пильно стежили,
як малярка водила пензлем
із набраною ультрамариною фарбою, на полотні –
квіти були непомітні:
тільки пензель торкався полотна,
як фарба щезала, усотувалася в полотно,
як молоко крізь щідилок –
біле полотно, та й годі, а перед ним
жінка з наполоханими очима,
водить сухим пензлем по поверхні полотна.
Малярчине заняття покваліфікували як непрактичне
і таке, що не має сенсу,
хоч і не вороже для них,
тому залишили її в спокої.

Та варто було малярці назвати квіти їхніми іменами,
як вони стали рівненько за тином,
як пустотливі діти, і зацвіли блакитно

(Василь Голобородько) [7, с. 22 – 23].

Картина Катерини Білокур
«Цар-колос» (1949 р.)

Катерина Білокур

Розуміємо, що цей текст може бути використаний у різних ситуаціях навчального спілкування, оскільки глибина ціннісних смислів поезії, представлених мовними одиницями і спрямованих на формування картини світу українця дає змогу словесникові не тільки опрацьовувати фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні, явища, жанрові особливості тощо, але й розвивати мовну особистість учня, формувати його національну ідентичність, збагачуючи культурно й ментально, удосконалювати ключові й предметну компетентності, визначені чинними державними документами.

Текст є чудовим засобом виховання любові до української мови, пізнання світу за допомогою неї, дотримання мовної стійкості, розуміння єдності й гармонії в природі й житті людей. Автор поезії стверджує: *«Для тих, хто не знає їхні назви по-українському, / квіти не існують»*. Це твердження посилює розуміння читача (передусім учителя-словесника, який обирає текст для роботи з учнями) сили рідного Слова, яке відкриває перед людиною світ, формує концептуальну й мовну картини світу: національна світобудова відображена словами національної мови; не знаєш цієї мови – не бачиш цього світу.

Учителєві-словеснику під час лінгводидактичного аналізу тексту слід визначити, які саме мовні одиниці найбільше навантажені щодо передачі змісту й головної думки поетичного тексту, і на цій основі розробити систему запитань для учнів, спрямованих на реалізацію конкретних завдань уроку.

Аналізований текст передбачає ознайомлення з життям і творчістю народної художниці Катерини Білокур. У тексті відображено важливу проблему виявлення української ідентичності, що представлена засобами мови й народного малярства.

*На першому етапі лінгводидактичного аналізу тексту, що передбачає професійне читання поезії й визначення його навчально-виховних характеристик, пильний учитель зверне увагу на ключові лексичні одиниці – назви людей, квітів, кольорів, засобів малювання; дій квітів, дій людей (наприклад, на **квітку (волошка, кручені паничі, барвінок), що грається з глядачем у піжмурки; чужинців, які пильно стежили, як малярка водила пензлем та ін.**).*

Цікавими для аналізу є граматичні одиниці (наприклад: ступені порівняння прикметників – **блакитний, блакитніший, найблакитніший**; кличний відмінок, притаманний українській мові як засіб вираження поваги: **квітко**; особливості використання складносурядних і складнопідрядних речень та ін.).

Прислівники **вгору, низенько** створюють відчуття безкрайності простору й часу, підкреслюють стійкий зв'язок світів, поколінь і епох.

Інформаційної виразності набуває повтор заперечної частки **не** (*не з'являється, не знаєш, не має сенсу, не існують*).

Використання звертань, емоційно забарвлених слів, виразних тематичних груп лексики, насамперед на позначення реалій, пов'язаних з працею художника, сільським побутом тощо.

Отже, професійне читання цього поетичного тексту спрямовує словесника на визначення теми, головної думки й навчального, розвивального та виховного потенціалу мови тексту. Професійне читання – це й підготовка до

виразного читання поезії (яке неможливе без глибокого аналізу тексту), й «зчитування» дидактичних характеристик тексту. Це читання – своєрідна презентація поезії, пропускання головних смислів крізь себе й донесення до слухачів – своїх учнів.

На другому етапі словесник здійснює фаховий лінгвістичний аналіз тексту в єдності структури й семантики, що дає змогу визначити клас і тему уроку, мету аналізу тексту відповідно до шкільної чинної програми.

Так, як один з варіантів, цей текст може бути використаний у одинадцятому класі (чинна навчальна програма, рівень стандарту) [8].

Далі за схемою учитель визначає такі параметри, як:

- тема уроку – *«Мовна стійкість як ключова риса національномовної особистості»*. За програмою, учні мають усвідомити поняття про мовну стійкість, джерела, що живлять мовну стійкість; завдання за навчальною програмою до теми: формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, системи загальнолюдських, національних, особистісних ціннісних орієнтирів; навчання засобами мови пізнавати світ, облаштовувати гармонійне співіснування в ньому, зберігати й передавати культурні набутки, виражати емоції й почуття, розв'язувати життєві проблеми; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості, сприяння усвідомленню краси й естетики української мови;
- тип уроку – урок формування умінь і навичок;
- структурний компонент уроку (аналіз тексту);
- можуть бути реалізовані міжпредметні зв'язки з історією, літературою, образотворчим мистецтвом та ін.;
- на уроці використовуватимуться мультимедійні засоби.

На третьому етапі учитель розробляє завдання для учнів за змістом тексту.

Наведемо приклади завдань і запитань для учнів за текстом, спрямовані на формування ключової *загальнокультурної* компетентності («здатність учня усвідомлено сприймати надбання культури як цінність, аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати традиційні для культури українського народу методи самовиховання» [8]):

- *Чому чужинці не бачили квітів на полотні малярки?*
- *Що вам відомо про особливість творчості Катерини Білокур? Як оцінили її творчість у світі?*
- *Яких художників називають представниками так званого «наївного мистецтва»? Поміркуйте, чи справді таке мистецтво «наївне»?*
- *Які риси характеру української художниці Катерини Білокур ви хотіли б виховати в собі?*
- *Що вам відомо про українських художників минулого й сучасності?*
- Приклади завдань і запитань для учнів за текстом, спрямовані на формування мовної компетентності:
- *Які частини мови, використані в тексті, називають поняття, що викликають у вас емоції? Які це емоції?*
- *Назвіть слова, ужиті в переносному значенні. Поясніть їх стилістичну роль у тексті.*
- *Поясніть лексичне значення слів «в'єшся», «ростеш», «стелишся». З назвами яких квітів ці слова вжиті в тексті? Якого кольору ці квіти?*
- *Запишіть назви квітів, їх кольорів і дій послідовно, передаючи просторову градацію зверху донизу і навпаки.*
- *Яку частиномовну функцію виконують усі слова? Визначте їх смислову й стилістичну роль у тексті?*

Приклади завдань і запитань для учнів за текстом, спрямовані на формування мовленнєвої (аудіювання, читання, говоріння, письмо) та риторичної компетентностей:

I. Робота в групах: «Майстер-клас з виразного читання». Підготуйтеся до виразного читання тексту поезії: напишіть партитуру (інтонаційну розмітку) тексту. Прочитайте виразно визначений самостійно уривок тексту, дотримуючись орфоепічних правил. Уважно прослухайте читання тексту членами групи. Здійсніть взаємоаналіз виразного читання.

II. Підготуйте виступ (2 – 3 хвилини) для учнів 5 – 7-х класів на одну з тем: «Виразне читання – це цікаво!», «Користуйся Словом правильно, щоб тебе розуміли», «Загадка білого кольору». Ураховуйте вікові особливості дітей, добираючи аргументи для доведення своїх думок.

III. Прослухайте пісню «Квітка-душа» (текст Діани Гольде).

Які почуття у вас викликає пісня?

Якими словами ви б описали мелодію і текст пісні?

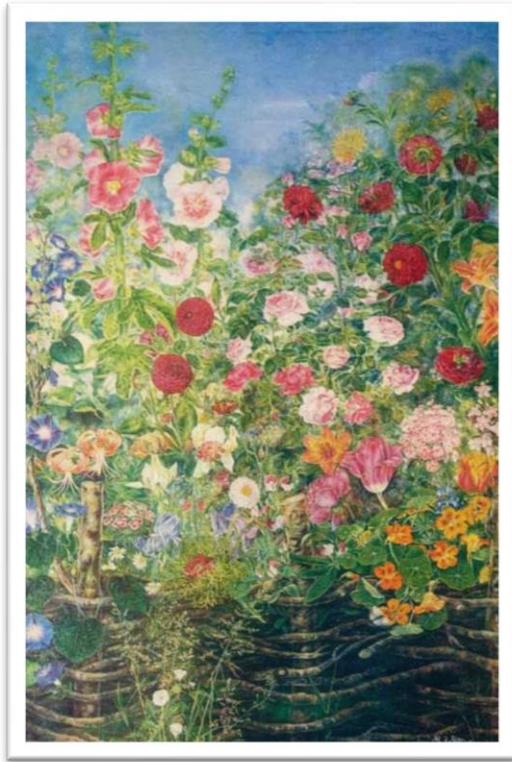
Що об'єднує поезію Василя Голобородька, картину Катерини Білокур «Квіти за тином» і пісню «Квітка-душа»? Визначте спільні ціннісні смисли в трьох зразках різних видів мистецтва. Якими засобами митці передають ці смисли?

IV. Поділіться своїми думками й почуттями від прочитаного й почутого під час аналізу тексту. Складіть «словникове гроно» з ключових слів, що передають ваші думки й почуття.

Приклади завдань і запитань для учнів за текстом, спрямовані на формування комунікативної компетентності:

I. Змодельуйте діалог на тему «Піжмурки квітів». Розкрийте власне розуміння поняття «мовна стійкість». Виявіть творчий підхід.

II. Складіть твір-художній опис з елементами міркування за картиною К. Білокур «Квіти за тином», порівнюючи картину з віршем В. Голобородька.

Картина Катерини Білокур «Квіти за тином»

Приклали завдань і запитань для учнів за текстом, спрямовані на формування риторичної компетентності:

I. Доведіть або спростуйте думку Хосе-Марії Арце «Мова зникає не тому, що її не вчать інші, а тому, що нею не говорять ті, хто її знає». Використайте поняття «мовна стійкість», «картина світу». Скористайтеся довідковими джерелами.

II. Підготуйте текст промови перед однокласниками на одну з тем: «Щоб зацвіло блакитно українське Слово»; «Що означає мовна стійкість?», «Коли Слово «розплющує» очі».

Безумовно, наведені приклади завдань як результати здійснення лінгводидактичного аналізу тексту не вичерпують усіх його дидактичних можливостей, а тільки спонукають педагога до методичної творчості. Пропонований текст може бути використаний і на інших уроках, він є цікавим з методичного погляду й у роботі зі студентами – майбутніми учителями української мови і літератури.

Можливо, уважне читання тексту поезії В. Голобородька й виконання завдань переконає учнів у тому, що знати рідну мову – означає знати рідну культуру, своїх пращурів і сучасників, відчувати себе індивідуальністю в складному полікультурному світі, розкрити свої таланти й зрозуміти висновок, зроблений автором аналізованого тексту: *«Та варто було малярці назвати квіти їхніми іменами, / як вони стали рівенько за тином, / як пустотливі діти, і зацвіли блакитно»* [7, с. 23].

Отже, лінгводидактичний аналіз тексту передбачає визначення педагогом мети навчання, шляхів її реалізації, способів співпраці з учнями відповідно до їхніх інтересів і рівня сформованості компетентностей.

Здійснення лінгводидактичного аналізу тексту учителем-словесником передбачає знання ним навчального матеріалу, розуміння законів, закономірностей, принципів навчання, уміння застосовувати методи, прийоми, технології, засоби навчання, користуватися сучасними джерелами інформації, володіти прийомами стимулювання пізнавальної й творчої активності здобувачів засобами тексту.

Важливим є врахування особливості уроків української мови, на яких мова виконує одночасно роль і засобу, і предмета навчання – учні опановують мову за допомогою мови.

Уміння здійснювати лінгводидактичний аналіз тексту відображає майстерність учителя організувати лінгводидактичний дискурс в умовах сучасного уроку відповідно до новітньої науково-освітньої парадигми, яка передбачає самореалізацію, розвиток інтелекту, мовлення, духовності учнів через сприймання текстової інформації в національно-культурному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1. Професійний стандарт** вчителя закладу загальної середньої освіти. URL : [Nakaz_2736.pdf \(nus.org.ua\)](#) (дата звернення: 29.03.2023).
- 2. Кучеренко І. А., Пентиліук М. І.** Теорія і технологія сучасного уроку української мови : навч.-метод. посіб. ; МОН України, Херсонський держ. ун-т. Херсон : Айлант, 2022. 352 с.

3. Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : монографія. Миколаїв : ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.03.2023).

5. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.

6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.

7. Голобородько В. Ікар на метеликових крилах : вірші. Київ : Молодь, 1990. 160 С.

8. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10 – 11 класи : рівень стандарту. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 29.03.2023).

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ МЕТАФОР ТА ЕПІТЕТІВ У СУЧАСНИХ ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ

Помазан Дмитро Сергійович,
здобувач другого рівня вищої освіти
освітньої програми «Українська мова і література. Мова і література
(англійська)»,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
pomazan.dima@ukr.net

Науковий керівник
Клещова Оксана Євстахіївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри української мови
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава
sanaklesh@gmail.com

***Ключові слова:** пісенний текст, пісенний дискурс, метафора, епітет, колористика.*

Сучасні пісні не лише передають емоції, але й мають важливі стилістичні засоби, зокрема метафори та епітети, які надають пісенній поезії більш глибокого змісту, певної образності, допомагають зміцнити й поглибити емоційне навантаження. Тому маємо на меті дослідити стилістичну роль метафор та епітетів у сучасних пісенних текстах, з'ясувати їх вплив на реципієнта.

Загалом сучасний *«український пісенний дискурс* можна охарактеризувати як складну єдність вербального і невербального / музичного компонентів; українська пісня дає змогу людині досягнути гармонії із навколишнім світом, бо наділена здатністю відтворення та передання емоцій / почуттів, оскільки співак / автор-виконавець намагається знайти відгук у серці слухача, віднайти ті глибинні струни людської душі, які будуть бриніти» [1, с. 98].

Метафора – це один із основних тропів, суть якого полягає в перенесенні ознак з одного предмета, явища на інший на підставі подібності, схожості. Суть лексичної метафори – вживання слова в непрямому значенні, поетична метафора будується на різних асоціаціях між предметами, на увиразненні якоїсь ознаки. Завдяки метафорі створюються словесні образи. Щодо структури розрізняють метафору-словосполучення, метафору-речення, метафору-текст; щодо форми вираження переносної ознаки – іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові [2, с. 88]. Метафора відкриває нові межі в розумінні світу, дозволяє віднайти нові способи висловлення думок і почуттів.

У літературі, усному мовленні метафора використовується для збагачення самої мови, мовної картини світу й передачі складних та емоційних концепцій, створення образів метафоричного світу. Вона дозволяє читачеві побачити звичні речі з нової, несподіваної сторони, пережити емоції та відчуття, викликані словами та образами. У творах відомих українських письменників метафора стала невід'ємною частиною художнього світу, який є багатим та різноманітним.

Метафори широко використовуються в пісенних текстах, оскільки вони «дають можливість зрозуміти абстрактні сутності через досвід фізичного існування людини, тим самим зображаючи спосіб та характер нашого бачення навколишнього світу та внутрішнього світу ліричного героя. Згідно з прагматичним впливом, який вони створюють на адресата, наявні у текстах пісень метафори можна поділити на стерті метафори (зафіксовані у словниках) та оригінальні (індивідуально-авторські) метафори, які створені уявою мовця» [3, с. 81]. Літературознавчий словник-довідник подає таке визначення метафори

як художнього засобу: «троп поетичного мовлення. У метафорах певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю» [8, с. 444]. Натомість «Словник української мови» подає таку дефініцію: «Художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб» [4, т. 4, с. 687]. Тобто це своєрідний мовний засіб, який використовують для опису чогось шляхом порівняння з іншим предметом. Іноді це роблять, щоб вказати на зв'язок або схожість між ними.

Під *генітивними конструкціями* розуміють метафоричні описи процесів, у яких описаний розвиток якостей, явищ, об'єктів, відносин тощо [2, с. 332]. Генітивні конструкції допомагають зробити пісенний текст більш живим та цікавим, бо вони дозволяють реципієнтові відчувати розвиток подій. У пісенних текстах такий вид метафор слугує засобом передачі переживань та змін душевного стану ліричного героя. Наприклад, *Сплуталось у клубок плавне намисто днів* (Святослав Вакарчук, пісня «Моє серце»).

Водночас *атрибутивні конструкції* (або метафоричні епітети) в пісенних текстах вживаються для передачі певних якостей, характеристик або особливостей ліричного героя. Ці атрибути служать для надання більшої деталізації та глибини текстові пісні, для зображення елементів більш яскравими, конкретними та зручними для читача. Варто зазначити, що атрибутивні конструкції можуть приймати різні форми, включаючи прикметникові, дієприкметникові фрази та дієприкметникові конструкції. Наприклад, *В центрі біди, Під дощем метеоритним, Ціну собі кожен сам, напевно, знає* (гурт «Sriv Brativ», пісня «Непохитним»); *Навчив мене слухати «Скорпіонс» і жартам гострим.* (Jerry Heil, пісня «Тато»); *Тому, хто черпає долонями чистими, Чому ж ми йдемо на невивчені відстані* (Alyona Alyona, пісня «Чому?»).

Під *комбінацією субстантивно-генітивних метафор з атрибутивними* розуміють використання обох типів метафор для створення багатопланового

літературного стилю. *Субстантивно-генітивні метафори* стосуються порівняння однієї речі з іншою шляхом опису однієї, тоді як *атрибутивні метафори* стосуються порівняння двох речей шляхом опису однієї через іншу [2, с. 333]. Поєднання цих двох типів метафор дозволяє авторам створити яскравий і образний опис предмета, додаючи глибини та складності текстові пісні. Наприклад, *Я прокинувся не сам, але правда ніжно спала* (Святослав Вакарчук, пісня «Зоре моя»).

Атрибутивно-субстантивні метафори є своєрідним поєднанням двох типів метафор: атрибутивної й субстантивної [2, с. 333]. У пісенному тексті такі метафори виражають емоції, надають характеристики об'єкту, ситуації тощо. Наприклад, *Дофаміновий камбек все не йде і не йде* (Святослав Вакарчук, пісня «Весна»).

Також фіксуємо в пісенних текстах такий різновид метафори, як *персоніфікація*, яку виконавці застосовують для відтворення емоцій, передачі суб'єктивності та відчуттів, що допомагають прояснити й узагальнити метафоричні засоби та вплинути на уявлення реципієнта. Наприклад, *Най моя самота прокричить: досить так* (Святослав Вакарчук, пісня «Саме та»); *Ніч так звабливо тремтить* (Святослав Вакарчук, пісня «Без причин»); *І нехай всім розкаже вітер про любов, про любов* (Святослав Вакарчук, пісня «Понад усе») вимагають від слухача високого рівня розвитку асоціативного мислення та уяви.

Дієслівні метафори передбачають застосування дієслів, на відміну від іменників чи прикметників, для передачі значення або порівняння [2, с. 333]. Цей тип метафори виконавці використовують з метою створення яскравих, насичених образів, які виникатимуть у свідомості реципієнта. Такі метафоричні дієслова допомагають передати відчуття руху, енергії, напруги ліричного героя та його стан. Наприклад, *І вулиця навчила тебе жити за простим законом* (Jerry Neil, пісня «Тато»); *У темній кімнаті вночі світиться посмішка* (Віталіна Мусієнко, Святослав Вакарчук, пісня «Вогонь»).

Стилістичні мовні засоби мають різні функції, які допомагають авторові показати об'єкт з різних боків. Використання тропів, стилістичних фігур, що базовані на навмисному порушенні загальномовних зв'язків, сприяє розкриттю яскравих та унікальних образів, збагачуючи опис.

Більшість дослідників художнього тексту відзначають, що серед стилістичних засобів головним є епітет. Епітети – це слова, які вказують на одну з ознак того предмета, який називається, з метою конкретизації уявлення про нього. Крім того, учені не можуть дійти згоди щодо сфери застосування епітетів: для одних він є елементом виключно поетичної мови, тоді як інші поширюють сферу його застосування на прозові твори [5, с. 127]. В. Чабаненко трактує це поняття так: «Одним із найдієвіших засобів посилення картинності й емоційності мовлення є епітет. Так називається слово або кілька слів, які додаються до звичайної назви предмета, щоб посилити його виразність, підкреслити у предметі одну з його ознак – саме ту, яку в цьому випадку важливо висунути на передній план, свого роду привернути до неї особливу увагу читача» [6, с. 253].

У короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів подане таке визначення епітета: «Епітет – художнє, образне означення, що називає характерну властивість предмета, явища. Найчастіше в ролі епітетів виступають прикметникові означення» [7, с. 58]; у «Літературознавчому словнику-довіднику» – «Епітет – троп поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом» [8, с. 238].

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, найширше в сучасних пісенних текстах представлені епітети внутрішньо чуттєвого сприймання, основна функція яких полягає у вираженні особистих чи суспільних відчуттів і переживань ліричного героя поезії, які можуть суголосно або контрастно переплітатися з настроями природи. Такі епітети є відображенням внутрішніх ознак і властивостей предметного світу або таких, що уявно «приписуються»

природі, явищам чи предметам [2]. Наприклад, *Ніжне твоє тепло, перша маленька мить* (Святослав Вакарчук, пісня «Моє серце»).

Серед внутрішньо чуттєвих епітетів виділяють одоративні та емотивні епітети. Одоративні епітети характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком [9, с. 25]. Наприклад, *Чужого не пускай до серця глибоко, нехай не труїть кров гірке молоко* (гурт «КАЗКА», пісня «Запала (Подружка)»). У наведеному уривку означення *гіркий* характеризує предмет за смаком.

На особливу увагу також заслуговують представлені в пісенних текстах колористичні епітети: щодо використання яких Л. Мацько зазначає, що в українському поетичному мовленні вони є традиційною рисою української літературної мови. Лексеми зі значенням кольору є здебільшого полісемантичними, що здатні розвивати переносні значення, у яких виникають образи, й окремі з них закріплювати як символічні. Семантичний обсяг лексеми кольору визначається кількістю назв предметів, що є носіями такого кольору, і становить її парадигму [2]. Колористичні епітети є популярними засобами в пісенних текстах, що допомагають передати емоції та настрої, надати образності та глибини зображуваному образу.

У пісенних текстах колористичні епітети передають різноманітні образи або настрої героя. Наприклад, для передачі почуття печалі часто послуговуються епітетом «сірий»; для передачі настрою світла та оптимізму – «яскравий» або «барвистий». Крім того, колористичні епітети можуть використовуватися для передачі характеристик персонажів, їхнього настрою та дій. Наприклад, епітет «червоний» може вказувати на пристрасть, енергію або агресивність; а епітет «блакитний» – на спокій та меланхолію. Колористичні епітети можуть бути використані для передачі атмосфери й настрою в піснях, допомагають створювати відчуття місця та часу, що збагачуватиме уяву реципієнта. Наприклад, епітет «золотий» може передати відчуття тепла та сонячного дня, а епітет «синій» – відчуття прохолоди та води.

Так, у проаналізованих нами пісенних текстах переважають колористичні епітети: *синій, рожевий, зелений, чорний* та ін. Наприклад, «Зелені люди ходять

самі на себе злі / Зелені торби носять, а вони ж такі тяжкі» (гурт «Скрябін», «То моє море»); *«Вулиця ховала вас / В домі голубих ночей / Димом над водою / Жовтою рікою...»* (Святослав Вакарчук, пісня «Вулиця»).

Метафора й епітет є важливими стилістичними засобами, якими найчастіше послуговуються автори-виконавці. Наприклад, у пісенних текстах метафори дозволяють описати абстрактні поняття, незвичайні явища за допомогою більш знайомих і конкретних образів, зробити пісенний текст більш емоційним та насиченим. Використання метафори потребує уважності до контексту, аби уникнути помилкового сприйняття тексту. Отже, з наведених прикладів, епітети відіграють важливу стилістичну роль, адже вони сприяють образному сприйняттю предметів, дій та явищ, про які йдеться в пісенному тексті.

На уроках української мови використання пісенних текстів може бути корисним інструментом для вчителя. Використання пісенного дискурсу допоможе здобувачам освіти, по-перше, покращити навички аудіювання, по-друге, вивчити нові слова / висловлення; по-третє, розвинути граматичні навички, адже текст є одним з основних засобів навчання української мови, який допомагає учням засвоїти не лише знання про мовні явища, а й її функції.

На уроці вчитель-словесник може використовувати пісні різних жанрів, щоб привернути увагу здобувачів освіти та розширити їхні знання про культуру й мову. Наприклад, учитель може використовувати пісенні тексти різних країн на уроках мови (в українському перекладі), щоб показати учням різноманітність культур і мов, які існують у світі. Пісні можна використовувати для підвищення мотивації навчальної діяльності учнів, оскільки більшість дітей цікавляться сучасною музикою, а відтак і сучасним пісенним дискурсом. На нашу думку, учні відчуватимуть більшу зацікавленість у вивченні мови, якщо використовувати на уроках пісенні тексти, пісні як додатковий засіб навчання.

Важливо, щоб пісенний текст відповідав віковим характеристикам учнів і не містив обценної (ненормативної) лексики, непристойного підтексту.

Учителів варто добирати пісні зрозумілої (дітям) тематики, які можуть допомогти здобувачам освіти покращити свої навички мовлення та розуміння сучасного світу.

Отже, метафора є невід'ємною частиною сучасних пісенних текстів, що допомагає передати почуття та емоції ліричного героя, розкрити реалії того часу та місця, а також створити враження живої та яскравої картини. З'ясовано, що домінуючими граматичними типами є атрибутивні (або метафоричні епітети) та дієслівні конструкції метафор, якими послуговуються автори з метою надання текстові пісні більшої деталізації та глибини, зображення художніх елементів більш яскраво, конкретно та доступно для читача/слухача.

Використовуючи різні типи метафор виконавці влучно передають певний настрій, почуття та ідеї, що дає можливість читачеві/слухачеві зрозуміти складні концепції й відчути настрій, більш глибоко поринути в розуміння теми та в моральні й етичні аспекти життя. У такий спосіб метафора допомагає розкрити внутрішній світ та почуття ліричного героя, що робить текст емоційно насиченим, художнім і розмаїтим, що тільки посилює цікавість до вивчення.

Епітети ж допомагають передати конкретні образи, настрої та емоції, що закладаються авторами пісенних текстів. Нами з'ясовано, що стилістична роль епітетів у сучасних пісенних текстах полягає у тому, що вони насамперед дозволяють описати предмет зображення з різних боків, виокремлюють індивідуальну ознаку та викликають певну реакцію на те, що відображено / змальовано у тексті. Так, колористичні епітети дозволяють описати світ навколо нас за допомогою кольорів та відтворити певні настрої, емоції; надають текстові пісні емоційного забарвлення, збуджують, збагачують уяву реципієнта. Надмірне використання епітетів авторами пісень може спричинити перенасиченість і викликати труднощі під час сприйняття слухачем / читачем пісенного тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клещова О. Український пісенний дискурс. *Література в мультикультурному дискурсі* : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. / за заг.

ред. О. Крижановської. Полтава : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2023. С. 93–101.

2. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник / ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. 461 с.

3. Гонгало В. Аналіз лексико-стилїстичних засобів вираження образу кохання в текстах пісень британської групи «Beatles». *Гуманітарні та соціальні науки : матеріали I Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2009, 14–16 травня 2009 року, Львів, Україна / Національний університет «Львівська політехніка»*. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 80–83. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/6587>

4. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.

5. Клєщова О. Є. Мовностилїстичні особливості пісень українського гурту «Океан Ельзи». *Лінгвістика : зб. наук. праць*. 2013. № 3 (30). С. 122–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2013_3_17

6. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

7. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 222 с.

8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Ковалїва, В. Теремка. Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. 751 с.

9. Горох Г. В. Стилїстичні функції епітетів у поетичних творах Олександра Олеся. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 32 (1). С. 24–27.

Науково-методичне видання

**УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВЕСНИК
І СУЧАСНА НАУКОВО-ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА**

*Збірник матеріалів круглого столу
(18 квітня 2023 року, Лубни – Миргород – Полтава)*

Організаційний комітет круглого столу:

Караман О. Л. – докторка педагогічних наук, професорка, ректорка ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Січкач Н. А. – директорка Комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області».

Нікітіна А. В. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри української мови.

Клещова О. Є. – кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри української мови.

Редакційна колегія:

Нікітіна А.В., д. пед. наук, професорка каф. укр. мови (голова);

Клещова О. Є., канд. філол. наук, доц., зав. каф. укр. мови (співголова);

Карлова Н. М., канд. філол. наук, доц. каф. укр. мови (відпов. секретар).

За заг. ред. проф. А. В. Нікітіної

Коректори – Барилова Г. К., Карлова Н. М., Кравченко М. В.

Комп'ютерне макетування – Карлова Н. М.

Відповідальні за випуск:

Нікітіна А. В. – д. пед. наук, проф. каф. укр. мови;

Карлова Н. М. – канд. філол. наук, доц. каф. укр. мови.

Здано до складання 24.04.2022 р. Підписано до друку 26.05.2022 р.

Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.

Друк ризографічний. Умов. друк. арк. 4,4.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36003. Тел./факс: +38 095 105 60 05,

e-mail: mail@luguniv.edu.ua; luguniv.info.edu@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.

